

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Razlike u iskustvu vršnjačkog nasilja između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja

Antonia Hitrec

Zagreb, lipanj, 2019.

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Razlike u iskustvu vršnjačkog nasilja između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja

Antonia Hitrec

izv.prof.dr.sc. Anamarija Žic Ralić

Zagreb, lipanj, 2019.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad (Razlike u iskustvu vršnjačkog nasilja između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja) i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Antonia Hitrec

Mjesto i datum: Zagreb, 17.6.2019.

RAZLIKE U ISKUSTVU VRŠNJAČKOG NASILJA IZMEĐU UČENIKA S LAKIM STUPNJEM INTELEKTUALNIH TEŠKOĆA I UČENIKA TIPIČNOG RAZVOJA

Studentica: Antonia Hitrec

Mentorica: izv.prof.dr.sc. Anamarija Žic Ralić

Studijski program i modul: Edukacijska rehabilitacija, Inkluzivna edukacija i rehabilitacija

SAŽETAK

Cilj istraživanja ovog diplomskog rada je ispitati razlike u iskustvima žrtve i počinitelja vršnjačkog nasilja između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća (LIT) i učenika tipičnog razvoja. U istraživanju je sudjelovalo 219 ispitanika (119 učenika s LIT i 100 učenika tipičnog razvoja). Učenici s LIT su bili polaznici 7. i 8. razreda osnovne škole i polaznici srednjoškolskog obrazovanja te s njima po spolu i mentalnoj dobi izjednačeni učenici tipičnog razvoja 5. i 6. razreda osnovne škole. Ispitanici su popunjavali prilagođen upitnik UŠN-2014 koji obuhvaća pitanja o verbalnom, fizičkom, socijalno-emocionalnom, seksualnom i nasilju putem Interneta. Rezultati istraživanja pokazuju da iako razlike između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja postoje, one se nisu pokazale statistički značajne. Prikazane su razlike u rezultatima između dvije skupine ispitanika vezana uz učestalost viktimizacije i vršenja vršnjačkog nasilja, mjesto događanja nasilja, strategije suočavanja s nasiljem, te osobe koje im pomažu i s kojima razgovaraju o vršnjačkom nasilju. Informacije dobivene istraživanjem mogu pomoći u kreiranju preventivnih i intervencijskih programa ciljanih na ovu skupinu učenika.

Ključne riječi: laki stupanj intelektualnih teškoća; vršnjačko nasilje; učenici s teškoćama u razvoju.

DIFFERENCES IN PEER BULLYING EXPERIENCES BETWEEN STUDENTS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITIES AND TYPICALLY DEVELOPING STUDENTS

Student: Antonia Hitrec

Mentor: asoc. prof. Anamarija Žic Ralić PhD

Study programme / module: Educational Rehabilitation, Inclusive Education and Rehabilitation

SUMMARY

The aim of the research presented in this paper is to examine the differences in experience of victimization and perpetration of bullying between students with mild intellectual disabilities (ID) and typically developing students (TD). The sample included 219 students (199 students with mild intellectual disabilities and 100 typically developing students). Students with mild ID attended 7th and 8th grade of elementary school and some attended high school, while typically developing students attended 5th and 6th grade of elementary school. The participants were self-assessed by using UŠN-2014 (school peer bullying questionnaire) that includes verbal, physical, sexual, social-emotional bullying and cyberbullying. Results show that although the differences in peer bullying experiences between students with mild ID and TD students exist, they are not statistically significant. The study shows differences in results among students with mild ID and TD students in frequency of bullying and victimization, coping strategies and person with whom they talk to and which provides them help in these situations. The findings of this research can be a helpful asset in creating preventive and interventional programmes focused on students with ID.

KEY WORDS: mild intellectual disabilities; bullying; students with disabilities.

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1 Vršnjačko nasilje	2
1.1.1 Sudionici nasilja	2
1.1.2 Vrste i oblici nasilja.....	4
1.1.3 Uzroci vršnjačkog nasilja	6
1.1.4 Posljedice vršnjačkog nasilja.....	7
1.1.5 Vršnjačko nasilje u Hrvatskoj	8
1.1.6 Preventivni programi	9
1.2 Učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća	11
1.2.1 Socijalne kompetencije učenika s lakim intelektualnim teškoćama	12
1.3. Učenici s teškoćama u razvoju i vršnjačko nasilje	14
1.3.1 Učenici s intelektualnim teškoćama i vršnjačko nasilje	15
1.3.2 Učenici s teškoćama u razvoju u ulozi žrtve	15
1.3.3 Učenici s teškoćama u razvoju u ulozi vršitelja nasilja	17
1.3.4 Strategije ponašanja učenika s teškoćama u razvoju u situacijama vršnjačkog nasilja	18
1.3.5 Preventivni programi ciljani na učenike s intelektualnim teškoćama.	19
2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA	21
2.1 CILJ ISTRAŽIVANJA	21
2.2 PROBLEMSKA PITANJA ISTRAŽIVANJA	21
2.3 HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	22
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	22
3.1 Uzorak	22
3.1.1 Eksperimentalna skupina.....	23
3.1.2 Kontrolna skupina	24
3.2 MJERNI INSTRUMENT	25
3.3 NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA	25
3.4. METODE OBRADE PODATAKA	26
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	28
UČESTALOST VIKTIMIZACIJE	29
1. VERBALNO NASILJE.....	29
2. FIZIČKO NASILJE	32
3. SOCIJALNO- EMOCIONALNO NASILJE.....	34
4. NASILJE PUTEM INTERNETA	36
5. SEKSUALNO NASILJE.....	37

MJESTO DOGAĐANJA SITUACIJA VRŠNJAČKOG NASILJA	38
STRATEGIJE SUOČAVANJA S VRŠNJAČKIM NASILJEM	39
RAZGOVARANJE O VRŠNJAČKOM NASILJU	44
PRUŽANJE POMOĆI U SITUACIJAMA NASILJA	46
UČESTALOST VRŠENJA VRŠNJAČKOG NASILJA	49
VRŠITELJI VRŠNJAČKOG NASILJA	51
1. Verbalno nasilje.....	52
2. Fizičko nasilje.....	54
3. Socijalno – emocionalno nasilje	56
4. Nasilje putem Interneta.....	58
5. Seksualno nasilje	59
4. RASPRAVA	60
Ograničenja istraživanja	62
5. ZAKLJUČAK	64
6. Literatura	66
7. Prilog 1.	72

POPIS GRAFOVA:

Graf 1. Učestalost doživljaja vršnjačkog nasilja u ulozi žrtve po skupnim varijablama	28
Graf 2. Vrijedali su te na ružan način.....	30
Graf 3. Govorili su ti ružne riječi	30
Graf 4. Prijetili su ti da će ti nešto ružno napraviti.....	31
Graf 5. Netko te udario ili gurnuo	32
Graf 6. Netko te jako istukao.....	32
Graf 7. Netko te ozlijedio	33
Graf 8. Nisu se htjeli s tobom družiti u školi.....	34
Graf 9. Nisu obraćali pažnju na tebe u školi	34
Graf 10. Netko je govorio drugima ružno o tebi	35
Graf 11. Netko je na Internetu (Facebook, Ask.fm, Twitter i sl.) objavio nešto ružno o tebi	36
Graf 12. Dodirivali su te po tijelu na neugodan način.....	37
Graf 13. Mjesto događanja svih vrsta vršnjačkog nasilja	38
Graf 14. Što učenici naprave u situacijama <i>verbalnog nasilja</i>	40
Graf 15. Što učenici naprave u situacijama <i>fizičkog nasilja</i>	41
Graf 16. Što učenici naprave u situacijama <i>socijalno - emocionalnog nasilja</i> i <i>nasilja putem Interneta</i>	42
Graf 17. Što učenici naprave u situacijama <i>seksualnog nasilja</i>	43
Graf 18. S kime su razgovarali <i>učenici s LIT</i> o iskustvu vršnjačkog nasilja	44
Graf 19. S kime su razgovarali <i>učenici tipičnog razvoja</i> o iskustvu vršnjačkog nasilja	45
Graf 20. Tko je pokušao pomoći <i>učenicima s LIT</i> u situacijama nasilja među vršnjacima.....	46
Graf 21. Tko je pokušao pomoći učenicima tipičnog razvoja u situacijama nasilja među vršnjacima .	47
Graf 22. Učestalost doživljaja vršenja nasilja po skupnim varijablama	49
Graf 23. Vrijedaš drugu djecu na ružan način	52
Graf 24. Govoriš drugima ružne riječi	52
Graf 25. Prijetiš drugima	53
Graf 26. Udariš ili gurneš nekoga.....	54
Graf 27. Nekoga jako istučeš.....	54
Graf 28. Nekoga ozlijediš.....	55
Graf 29. Ne dozvoljavaš nekome da se druži s tobom i tvojim prijateljima	56
Graf 30. Namjerno ne obraćaš pažnju na nekoga tko se prema tebi O.K. ponaša.....	56
Graf 31. Govoriš drugima ružno o nekome.....	57
Graf 32. Na Internetu (Facebook, Ask.fm, Twitter i sl.) si objavio nešto ružno o nekome	58
Graf 33. Dodiruješ nekoga po tijelu na neugodan način	59

POPIS TABLICA

Tablica 1. Broj učenika eksperimentalne skupine po gradovima	23
Tablica 2. Broj učenika eksperimentalne skupine po spolu	23
Tablica 3. Broj učenika eksperimentalne skupine u redovnim i posebnim školama	24
Tablica 4. Broj učenika kontrolne skupine po gradovima.....	24
Tablica 5. Broj učenika kontrolne skupine po spolu	24
Tablica 6. Žrtve vršnjačkog nasilja – statistička značajnost razlike između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja.....	29
Tablica 7. Vršitelji vršnjačkog nasilja-statistička značajnost razlike između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja.....	50

1. UVOD

Nasilje je prisutno u svim društvima, od primitivnih do suvremenih, unatoč tome što se čovječanstvo na različite načine bori protiv ove negativne pojave. Manifestiranje nasilja počinje od najranije dobi djeteta i ono se u djetinjstvu najčešće manifestira među vršnjacima.

S obzirom na to da djeca školske dobi najveći dio dana provode u aktivnostima s vršnjacima u školi, ona predstavlja mjesto na kojem se događa najviše nasilja među djecom. Nasilje se najčešće manifestira udaranjem, uništavanjem stvari, bacanjem stvari kroz prozor te često uključuje ruganje i verbalne uvrede, komentare o djetetovoj obitelji ili rodbini (Buljan - Flander i Čosić, 2004.).

S ovim tvrdnjama slaže se i autor Olweus (1998), autor *Nasilja među djecom u školi- što znamo i možemo učiniti*, profesor psihologije na Sveučilištu u Bergenu te jedan od vodećih međunarodnih autoriteta na području vršnjačkog nasilja te navodi kako je škola bez svake sumnje mjesto na kojem se događa najviše nasilništva među djecom.

Kako djeca rastu, više vremena provode u društvu vršnjaka i stoga vršnjački odnosi postaju sve važniji u njihovim životima (Connel i Dishion, 2006.). Vršnjaci su važni za socijalizaciju, ali mogu biti i ključan razlog stresa (Lereya, Copeland, Costello i Wolke 2015.).

S obzirom na to, osobito je važno provoditi aktivnosti u odgoju i obrazovanju djece i mladih kako bi se od najranije dobi djeca naučila rješavati probleme i frustrirajuće situacije ne koristeći se nasiljem. U svrhu prevencije nasilja u hrvatskim predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama provodi se niz preventivnih programa. Međutim, postojeći preventivni programi do sada nisu uspjeli riješiti problem u potpunosti.

U odgojno –obrazovne ustanove uključena su djeca i učenici s teškoćama te su dio odgojnih grupa i razrednih odjela. Djeca s intelektualnim teškoćama često su uključena u situacije vršnjačkog nasilja u školi. Vrlo malo istraživanja, u svijetu i u Hrvatskoj, posvećeno je temi vršnjačkog nasilja učenika s intelektualnim teškoćama.

1.1 Vršnjačko nasilje

Nasilničko ponašanje je uporaba sile ili prijetnja silom koja se izražava kao izravno - tjelesno i neizravno - psihičko nasilje. Ono obuhvaća narušavanje tjelesnog i moralnog integriteta ljudi i drugih bića, uništavanje i oštećivanje predmeta, simbola i objekata (Lalić, 1999.).

Nasilje se može promatrati i kao stanje koje se u emocionalnom, akcijskom i motivacijskom smislu izražava u prvom redu kao nagon, zatim kao neprijateljstvo, ljutnja, srdžba i napadanje na osobu (Milašin, Vranić i Buljubašić Kuzmanović, 2009.).

Vršnjačko nasilje je nasilje koje djeca vrše nad drugom djecom.

Odnosno, o vršnjačkom nasilju govorimo kada jedno ili više djece uzastopno i namjerno uznemiruje, napada ili ozljeđuje drugo dijete koje se ne može obraniti (Olweus, 1998.).

Da bi se ponašanje smatralo vršnjačkim nasiljem, mora zadovoljiti tri kriterija. Prvo, mora postojati neravnoteža fizičke, socijalne ili emocionalne moći između žrtve i vršitelja nasilja. Drugo, nasilnik vrši nasilje sa svrhom da emocionalno ili psihološki naudi žrtvi. Treći kriterij za vršnjačko nasilje je da se takvi postupci ponavljaju i danima, mjesecima ili godinama. (Rose, Monda-Amaya i Espelage, 2011.).

1.1.1 Sudionici nasilja

U činu nasilja razlikujemo tri sudionika: (a) vršitelja nasilja, (b) žrtvu i (c) promatrača. Svi sudionici imaju ključnu ulogu u nasilju na način da se uključuju u nasilje, doživljavaju nasilje ili potiču nasilničko ponašanje.

Vršitelji nasilja

Nasilnici pokazuju želju za dominacijom nad drugima, asertivnost i kontrolu, koristeći se silom te zahtijevaju da se njihovi zahtjevi ispune pod svaku cijenu. Iskazuju nasilničku narav i nemogućnost samokontrole te su impulzivni. Većina počinitelja nasilja ne pokazuje žaljenje zbog povređivanja drugih i ne preuzima odgovornost za svoje postupke (Reiter i Lapidot-Lefler, 2007.). Nasilnici imaju pozitivnije stavove prema nasilju te su nasilni kako prema vršnjacima tako i prema odraslima- učiteljima i roditeljima. Nagli su i imaju snažnu potrebu da vladaju drugima te imaju malo sućuti prema žrtvi (Olweus, 1998.). Većina vršitelja nasilja ima nizak prag tolerancije na frustraciju i teško im je odgoditi zadovoljenje potreba. Posjeduju

sposobnosti „izvlačenja“ iz kompliciranih situacija i neće se ustručavati koristiti obmanu u svoju korist (Reiter i Lapidot Lefler, 2007.).

Vršitelj nasilja ili nasilnik je pojedinac koji posjeduje emocionalnu ili fizičku nadmoć nad žrtvom. Vršitelji nasilja mogu se podijeliti na agresivne, anksiozne i pasivne (Olweus, 1998.). Agresivni nasilnik iskazuje nasilnička ponašanja i želju da dominira nad drugima. Pasivni vršitelj nasilja nije nasilan i agresivan te često ima ulogu pomagača agresivnom nasilniku. Anksiozni vršitelj nasilja je zapravo žrtva koja provocira jer je preuzela nasilnička ponašanja kao strategiju nošenja s nasijem koje se vrši nad njom (Rose i sur., 2011.).

Žrtve nasilja

Žrtve su obično plašljivije i nesigurnije od drugih učenika. Često su oprezne, osjetljive, tihe i usamljene. Na napade nasilnika odgovaraju plakanjem (češće u nižim razredima) i odstupanjem. Žrtve uobičajeno imaju niže samopoštovanje te imaju negativan stav prema sebi i svom položaju u društvu.: nerijetko se osjećaju glupima, posramljenima i neprivlačnima (Olweus, 1998.).

Žrtve koje su odabrali vršitelji nasilja, izdvojene su kao objekti prijezira i zato postaju primatelji verbalne, fizičke ili agresije u odnosima, iz jednostavnog razloga – jer su na bilo koji način drugačiji (Coloroso, 2004.).

Žrtve nasilja možemo podijeliti na pasivne ili podložne žrtve te provokativne žrtve. Pasivne žrtve čine 80-85% populacije žrtava nasilja (Olweus, 1998.). Takvi pojedinci su, u pravilu, fizički slabiji, nižeg samopouzdanja, ovisni o drugima, odbijeni od strane vršnjaka te imaju manje prijatelja. Isto tako oni vrlo često odskaču od tipične populacije, ističu se svojim različitostima od drugih te imaju lošije socijalne vještine (Rose i sur. 2011.).

Pasivne žrtve neće uzvratiti budu li napadnuti ili uvrijeđeni. Svojestven im je plašljiv ili podložan obrazac reakcija, spojen (kod dječaka) s tjelesnom slabošću (Olweus, 1998.).

Provokativne žrtve su manja skupina žrtava kojima je svojstven spoj ustrašenih i istodobno agresivnih obrazaca reakcija. Takvi učenici često imaju problema s koncentracijom, te svojim ponašanjem izazivaju razdraženost i napetost oko sebe. Na taj način njihovo ponašanje često izaziva (provocira) učenike u razredu i uzrokuju negativne reakcije velikog dijela ili čak cijelog razreda (Olweus, 1998.).

Provokativna žrtva razvija nasilnička ponašanja zbog izloženosti nasilničkom ponašanju. Takve žrtve često imaju probleme u ponašanju, reagiraju agresivno i imaju slabe interpersonalne odnose. Žrtve tako mogu imati dugotrajne posljedice koje utječu na njihov socijalni, emocionalni ili akademski razvoj (Rose i sur., 2011.).

Promatrač

Promatrači mogu promatrati nasilje, okrenuti se i otići, pridružiti se nasilju ili aktivno intervenirati i pomoći žrtvi (Coloroso, 2014.). Promatrači, indirektno, mogu pomagati i ohrabrivati vršitelja nasilja te se iz straha čak mogu i pridružiti nasilnicima kako bi sebe zaštitili (Zrilić, 2006.).

Iako je često zanemaran, ovaj sudionik nasilja, upravo prisustvom i promatranjem te snimanjem mobilnim uređajima izravno djeluje na nastavljanje i širenje nasilničkog ponašanja. Autor Li (2006.) ističe kako upravo promatrači imaju moć zaustavljanja kruga nasilja preko Interneta.

1.1.2 Vrste i oblici nasilja

Razni autori navode različite podijele vrsta nasilja. Prema Sesar (2011.) poznajemo sljedeće vrste nasilja:

- fizičko nasilje - fizička povreda osobe (udaranje, čupanje, guranje),
- verbalno nasilje (ruganje, ucjenjivanje, omalovažavanje),
- socijalna izolacija (izoliranje, ogovaranje, ignoriranje i izdvajanje)
- i podvrste nasilja kao što su seksualno (nepoželjni oblici kontakta sa seksualnom konotacijom),
- kulturalno (ignoriranje i vrijeđanje na osnovu kulturalnih različitosti)
- i ekonomsko nasilje (iznuđivanje, krađa, ucjena)

Fizičko nasilje raste u osnovnoj školi, doživljava vrhunac u višim razredima osnovne škole te se smanjuje u srednjoj školi. S druge strane verbalno nasilje jednako je u svim stadijima školovanja (Cohn i Canter, 2003.).

Istraživači Björkqvist, Östreman i Kaukiainen (1992.) navode kako fizička, verbalna i indirektna agresija prate određene razvojne faze. Mlađi učenici s manje razvijenim verbalnim ili socijalnim vještinama skloniji su fizičkoj agresiji. Kako se razvijaju verbalne vještine,

učenici postaju više skloniji manje fizičkim oblicima agresije. Naposljetku, kada se razviju socijalne vještine i učenici nauče analizirati i manipulirati situacijama u svoju korist, te se koriste indirektnim oblicima agresije.

Nasilje putem Interneta (*Cyberbullying*)

Osim navedenih vrsta nasilja sve je učestalije i opasnije nasilje putem Interneta. U novije vrijeme sva djeca, pa tako i ona s teškoćama posjeduju pametne telefone te se koriste brojnim društvenim mrežama (*Facebook, Instagram, WhatsApp, Viber, i sl.*) sukladno tomu, pojavljuje se i nasilje putem Interneta.

Nasilje putem Interneta ili *Cyberbullying (eng.)* je ponavljajući agresivan čin ili ponašanje putem elektroničkih sredstava od strane jedne ili više osoba prema žrtvi koja se ne može lako obraniti (Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russell i Trippett, 2008.).

Autorica Willard (2007.) navodi osam oblika nasilja putem Interneta:

1. On-line svađe uz korištenje ljutog i vulgarnog rječnika;
2. Zlostavljanje tj. opetovane zlonamjerne i uvredljive poruke;
3. Klevetanje;
4. Lažno predstavljanje kao bi se uništio ugled te osobe ili prekinula prijateljstva;
5. Otkrivanje tuđih tajni;
6. Navođenje na otkrivanje tajni ili potencijalno sramotnih informacija te slanje fotografija;
7. (Zlo)namjerno izostavljanje osobe iz on-line grupe;
8. *Cyber* uhođenje koje može uključivati prijete i stvarati strah.

Nasilje putem Interneta je posebno opasno jer jedan postupak cyberbullyinga može uzrokovati višestruko nasilje prema žrtvi zato što primatelji mogu izvornu objavu podijeliti i proširiti po društvenim mrežama. (Slonje, Smith i Frisen 2012.). Anonimnost počiniteljima nasilja preko Interneta daje osjećaj da mogu ne poštovati socijalne norme i ograničenja i proći nekažnjeno.(Buljan - Flander, 2010.).

Oblici nasilja

Prema Milašin i sur., (2009.) razlikujemo tri oblika nasilja:

- 1) *direktno ili neposredno* – nasilje usmjereno na osobu ili objekt,
- 2) *indirektno ili simboličko* – ogovaranje, omalovažavanje, ruganje, i sl., te

3) *supstitucija ili zamjena*- usmjeravanje agresivnosti s određenog cilja na nekoga ili nešto drugo kao vid rasterećenja.

Agresija je neposrednija u ranijim stadijima razvoja te postaje indirektnija s godinama (Björkqvist, i sur., 1992.).

1.1.3 Uzroci vršnjačkog nasilja

U konkretnim slučajevima nasilja nije lako odrediti jedinstveni uzrok jer je često nasilje posljedica raznih čimbenika i događaja kroz određeno vrijeme. Razni autori navode brojne uzroke nasilja i samim time navode različite uzorke nasilja.

Urođeni temperament jedan je od čimbenika nasilja, kao i „okolinski utjecaji“ kako ih naziva psiholog Urie Bronfenbrenner; obiteljska atmosfera, školski život, zajednica i kultura (uključujući medije), koji dopuštaju ili čak potiču tako ponašanje (Coloroso, 2004.).

Autor Ken Rigby (2006.) u svojoj knjizi *Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti?* prikazuje model koji objašnjava kako zlostavljanje počinje i kako se nastavlja. Mnoga djeca već prije polaska u školu imaju razvijene karakteristične načine postupanja i reagiranja na događaje koji utječu na njihov način odnošenja prema drugim učenicima u školi. Neka djeca su od najranije dobi po svom *temperamentu* agresivnija i impulzivnija od drugih i te razlike ostaju takvima cijelog života. Nadalje, važan je i utjecaj obitelji te iskustva u obitelji djeteta. Uz *patološke vidove obiteljskog funkcioniranja*, za poticanje zlostavljanja važni su i *vrijednosti te stavovi i uvjerenja obitelji* koja uključuju čvrstinu i dominaciju. U obzir treba uzeti i šire *kulturalne sile* koje proizlaze iz društvenog položaja i/ili etničkog identiteta te učinke nehoteičnog povezivanja s pojedincima i skupinama s kojima se dijete susreće. Jedan od kulturalnih činitelja jesu i vizualni mediji. Nažalost mnoge TV emisije veličaju nasilje i učestalo prikazuju nasilje kao sredstvo postizanja prevlasti. Osim televizije utjecaj mogu imati i videosnimke pune nasilja na Internetu te neke računalne igrice. Postoje i tri glavna aspekta školske okoline koja su ključna za objašnjenje vršnjačkog zlostavljanja. Postoji *opći stav škole prema zlostavljanju*, koji uključuje prevladavajuće stavove, uvjerenja, vjerovanja i osjećaje koja djeca imaju o tome kako se ponašati jedni prema drugima. Zatim, postoji *obrazovna klima*, koja se odnosi na utjecaje koji određuju što i kako djeca u školi uče. Treći aspekt je *politika škole prema zlostavljanju/uznemiravanju*, koja se odnosi na rješavanje problema vezanih uz nasilje, te pravila i postupke koji se u školi primjenjuju kako bi se na određen način utjecalo na zlostavljanje.

1.1.4 Posljedice vršnjačkog nasilja

Dva su područja mozga iznimno važna za nasilje ili odgovor na nasilje: prednja cingularna vijuga (lat. *anterior gyrus cinguli*) i amigdala (lat. *corpus amygdaloideum*). Prednja cingularna vijuga modulira odgovor na strah i sudjeluje u empatiji, a amigdala nam pomaže nositi se sa stresom, pomaže nam identificirati prijetnje te ako je prijetnja prisutna aktivira „borba ili bijeg“ (eng. *Fight or flight*) odgovor (Van Edwards, 2018.).

Istraživač Martin Teicher navodi da djeca koja su trpjela psihološko nasilje imaju u prosjeku 40% manji *corpus callosum* (most između moždanih polutki). To dovodi do češćih promjena raspoloženja, teškoća sa socijalnom inteligencijom te otežava procesiranje događaja koji se događaju oko nas te prikladno odgovaranje na njih. Kao posljedica nasilja smanjuje se i protok krvi kroz određene dijelove mozga što može dovesti do depresije, iritabilnosti i problema s pažnjom (Van Edwards, 2018.).

Dugotrajni stres koji žrtve nasilja doživljavaju uzrokuje i povećano izlučivanje noradrenalina (*norepinefin*, *arterenol*) koji je poznat i kao jedan od hormona stresa. Pretjerano izlučivanje noradrenalina može dovesti do dugotrajne anksioznosti i nesposobnosti da se jasno razmišlja (Van Edwards, 2018.).

Djeca žrtve nasilja i djeca vršitelji nasilja imaju značajno veći rizik u odnosu na djecu koja nisu sudionici vršnjačkog nasilja za razvoj psihosomatskih teškoća kao što su bolovi u trbuhu, slabiji apetit, noćno mokrenje te osjećaj umora (Rigby, 1998.). Pronađena je pozitivna povezanost između viktimizacije i poremećaja hranjenja, pomisli o samoubojstvu te markiranja (Chatzitheochari, Parsons i Platt, 2014.). Iskustvo vršnjačkog nasilja je pozitivno povezano s problemima mentalnog zdravlja kao što su anksioznost, depresija, samoranjavanje i samoubilačke misli kasnije u odrasloj dobi (Lereya, i sur., 2015.).

Učenici s teškoćama uključeni u vršnjačko nasilje u većem su riziku od razvijanja poremećaja depresije, smanjenog samopouzdanja, neprijateljstva i bijesa. (Rose, Forber-Pratt, Espelage i Aragon, 2013.) Viktimizacija učenika s teškoćama u razvoju pozitivno je povezana s pokušajima samoubojstva. Iskustva vršnjačkog nasilja imaju dubok utjecaj i negativne psihološke posljedice za žrtve (Wei, Chang i Chen, 2015.).

1.1.5 Vršnjačko nasilje u Hrvatskoj

Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba provela je 2003. godine prvo istraživanje u Hrvatskoj s ciljem utvrđivanja raširenosti problema nasilja među djecom. Istraživanjem je obuhvaćeno 25 osnovnih škola u 13 gradova Republike Hrvatske (ukupno oko 5000 učenika od četvrtog do osmog razreda). Prema rezultatima istraživanja, otprilike svako četvrto dijete, tj. 27% ispitanih učenika je izjavilo da doživljava barem jedan oblik nasilja u školi svakodnevno, 8% djece su tzv. provokativne žrtve (što znači da doživljavaju nasilje, ali ga i čine), dok je 8% učenika svakodnevno nasilno prema drugoj djeci, a sami ne doživljavaju nasilje. Ukupno 16% ispitanih učenika je izjavilo da se svakodnevno ponaša nasilno prema drugoj djeci. Pronađena je i značajna povezanost između počinjenog i doživljenog nasilja. Učenici koji češće doživljavaju nasilje, češće su i sami nasilni prema drugim učenicima. (Buljan - Flander, 2010).

U istraživanju Zloković (2004.) obuhvaćen je 161 učenik 6. i 7. razreda osnovnih škola Primorsko - goranske županije. Čak 37,3% učenika je izjavilo da je često izloženo nasilju, dok je povremeno nasilje doživjelo 36,3% ispitanika.

U istraživanju Bulat i Ajduković (2012.) pokazalo se kako barem jedan oblik vršnjačkog nasilja jednom tjedno ili češće doživljava 37,8% učenika. U istraživanju je sudjelovalo 558 učenika i učenica drugih razreda srednjih škola nekoliko hrvatskih gradova.

U 2018. godini pravobraniteljica za djecu je zaprimila 57 prijava vršnjačkog nasilja (55 u školama i 2 u dječjim vrtićima). Pravobraniteljica u svom izvješću navodi kako je ukupan broj prijava za četvrtinu manji u odnosu na prethodnu godinu te da je pojačan interes medija i javnosti za pojedine događaje te se stoga stječe dojam porasta i veće složenosti pojave nasilja. Osim toga u izvješću se navodi da prijave za vršnjačko nasilje ukazuju na nesnalaženje škola u rješavanju tih problema. Pojedine škole o takvom događaju samo izvijeste druge službe sukladno protokolima i pravilnicima te obave „informativne“ razgovore s djecom, roditeljima i učiteljima. Ponekad se djetetu izriče pedagoška mjera za nasilno ponašanje. Ovom problemu se pristupa „interventno“ i jednokratno te izostaje kvalitetna procjena potreba svakog pojedinog djeteta. Rijetke su škole koje nastavljaju s planskim i strukturiranim individualnim i grupnim stručnim intervencijama s djecom sudionicima nasilja (Pirnat Dragičević, 2019.).

Protokolom o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (2004.) se propisuju obveze nadležnih državnih tijela: odgojno-obrazovnih institucija, centara za socijalnu skrb te

policijske uprave – policijske postaje kao i oblici, način i sadržaj suradnje. Protokol se temelji na sadržaju i obvezama propisanim Programom aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima koji je donijela Vlada Republike Hrvatske dana 25. veljače 2004. godine. Prema navedenom Protokolu nasiljem među djecom i mladima smatra se svako namjerno fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno s ciljem povrjeđivanja, a koje se, neovisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju i koje uključuje ponavljanje istog obrasca i održava neravnotežan odnos snaga (jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca).

Za neprihvatljiva nasilnička ponašanja se donose pedagoške mjere u školi i to sukladno *Pravilniku o kriterijima za izricanje pedagoških mjera (NN 94/15, 3/17)*. Ponašanja su klasificirana na nekoliko razina, a ovo su izdvojena ponašanja vezana uz vršnjačko nasilje:

- *težim* neprihvatljivim ponašanjem se smatra prikrivanje nasilnih oblika ponašanja, omalovažavanje, vrijeđanje ili širenje neistina i glasina o drugima, udaranje, sudjelovanje u tučnjavi i druga ponašanja koja ugrožavaju sigurnost učenika, ali bez teže posljedice;
- *teškim neprihvatljivim ponašanjem* se smatra izazivanje i poticanje nasilnih ponašanja (na primjer: prenošenje netočnih informacija koje su povod nasilnom ponašanju, skandiranje tijekom ili prije nasilnog ponašanja, snimanje nasilja i sl.), nasilno ponašanje koje nije rezultiralo težim posljedicama, krađa tuđih stvari, poticanje grupnog govora mržnje, iznuđivanje novaca;
- a u *osobito teška neprihvatljiva ponašanja* se ubraja nasilno ponašanje koje je rezultiralo teškim emocionalnim ili fizičkim posljedicama za drugu osobu, ugrožavanje sigurnosti učenika ili radnika škole korištenjem oružja ili opasnih predmeta te objavljivanje materijala koji za posljedicu imaju povredu ugleda, časti i dostojanstva druge osobe.

1.1.6 Preventivni programi

Prevenzijski tretmani koji počinju u ranijem djetinjstvu pokazuju se više učinkovitijima od onih s kojima se započinje kasnije u razvoju (Beauchaine, Webster-Stratton i Reid, 2005.).

Kada obitelj, kao primarni socijalizacijski pokazatelj, predstavlja model nasilnoga ponašanja, djeca takvo ponašanje uče i prenose u druge životne situacije i okolinu u kojoj odrastaju. Upravo zato intervencijske programe za smanjenje nasilja treba započeti u samoj obitelji. Roditeljski odgoj, norme i pravila ponašanja te stavovi i vjerovanja koja roditelji prenose na

djecu pokazali su se važnima u predviđanju nasilnoga ponašanja. Zbog toga je važno intervencijskim programima modelirati pravilan odgoj djece podučavajući roditelje komunikacijski vještinama, odgojnim metodama i pravilnim načinima rješavanja sukoba (Velki, 2012.).

Iskreni razgovor s djecom o različitostima i teškoćama je prirodan pristup. Pomaganje djeci da razviju pozitivne stavove prema različitostima dok su mala i njegovanje takvih stavova kroz dječji razvoj pomaže oblikovati građane koji mogu doprinijeti pozitivnoj društvenoj klimi u razredu i školi, te poslije zajednici i radnom mjestu (Cummings, Pepler, Mishna i Craig, 2014.).

Iznimno je važno prepoznati i zaustaviti svaki, pa i najmanje primjetan oblik nasilja, kako bi se učenicima pokazalo da je takvo ponašanje u potpunosti neprihvatljivo i nepoželjno (Milašin i sur. 2009.).

U posljednjih 20 godina pokrenut je niz preventivnih programa u Republici Hrvatskoj.

Među njima su primjerice: program prevencije vršnjačkog nasilja „*Za sigurno i poticano okruženje u školama*“, CAP program (eng. *Child Assault Prevention*), „*Prevencija zlostavljanja djece kroz školski sustav i lokalnu zajednicu*“, preventivni program za srednju osnovnoškolsku dob „*Trening životnih vještina*“, *La(r)a* - trening socijalnih vještina, *Emica* - razvoj emocionalnih vještina putem igrice, preventivni program „*Zajedno više možemo*“ i brojni drugi.

Dr. Dan Olweus (1998.) je razvio iznimno uspješan program intervencije u Bergenu, u Norveškoj, za koji se pokazalo da značajno smanjuje pojavu nasilja u školama koje su ga primjenjivale. Program se sastoji od četiri ključna načela, a odnosi se na stvaranje školskog i obiteljskog okruženja koje će biti obilježeno:

- (1) toplinom, pozitivnim interesom i uključenosti odraslih;
- (2) čvrstim granicama za neprihvatljivo ponašanje;
- (3) dosljednom primjenom dobronamjernih, ne fizičkih kazni u slučajevima kršenja granica i pravila;
- (4) ponašanjem odraslih, koje stvara autoritativni odnos između djece i odraslih.

1.2 Učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća

Prema *American Association on Intellectual and Developmental Disabilities* (AAIDD) intelektualne se teškoće definiraju kao snižene sposobnosti kojima su svojstvena značajna ograničenja u intelektualnom funkcioniranju i u adaptivnom ponašanju, izražena u pojmovnim, socijalnim i praktičnim adaptivnim vještinama. Intelektualne teškoće nastaju prije 18. godine (AAIDD,2019.).

Intelektualno se funkcioniranje odnosi na inteligenciju tj. kognitivnu sposobnost snalaženja u situacijama koja uključuje rasuđivanje, mišljenje, zaključivanje, planiranje, rješavanje problema, apstraktno mišljenje, razumijevanje kompleksnih ideja, brzo učenje i učenje kroz iskustvo. Adaptivno ponašanje predstavlja skup pojmovnih, socijalnih i praktičnih vještina koje je osoba naučila u svrhu funkcioniranja u svakodnevnom životu. Područja adaptivnog ponašanja su: komunikacija, briga o sebi, stanovanje, snalaženje u okolini, samousmjeravanje, zdravlje, sigurnost, slobodno vrijeme, rad, funkcionalna akademska znanja (Sekušak – Galešev, 2011.).

Razlikujemo laki, umjereni, teži, teški stupanj intelektualnih teškoća. Laki stupanj intelektualnih teškoća obuhvaća osobe sa kvocijentom inteligencije između 50 i 70 što odgovara razvojnoj dobi od 7 do 11 godina. Osobe s lakim intelektualnim teškoćama zadržavaju se na stadiju konkretnih operacija: mišljenje je logičko, razmišljaju o konkretnim situacijama, uče iz primjera i vlastitih iskustava. Ovisni su o mišljenju drugih. Žele pripadati grupi i prihvaćaju socijalna pravila. Iskazuju privrženost i lojalnost „važnim osobama“. Imaju razvijen osjećaj vlastite vrijednosti, brinu o svojim bližnjima te o budućnosti. U razumijevanju stvarnosti se mogu uživjeti i u gledišta drugih ljudi, što je izuzetno važno za proces socijalizacije (Sekušak - Galešev, 2011.).

Pravilnikom o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (NN, 24/2015) uređuju se vrste teškoća učenika s teškoćama u razvoju na temelju kojih učenici ostvaruju pravo na primjerene programe školovanja i primjerene oblike pomoći školovanja (čl.1).

Učenici sa lakim stupnjem intelektualnih teškoća u Hrvatskoj mogu biti uključeni u redovni sustav odgoja i obrazovanja ili u posebni sustav odgoja i obrazovanja. Inkluzija se provodi na svim razinama obrazovanja: u predškolskom, osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju.

Prema *Pravilniku o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (NN, 24/2015)*, u redovnom sustavu odgoja i obrazovanja učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća mogu biti u redovnom razredu i školovati se prema: redovitom programu uz individualizirane postupke, redovitom programu uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke, te posebnom programu uz individualizirane postupke. U redovnom sustavu mogu biti u djelomičnoj integraciji: uključeni u redovni razredni odjel na odgojnim predmetima (tjelesna i zdravstvena kultura, likovna kultura, glazbena kultura i sl.), a na obrazovnim predmetima u posebnom razrednom odjelu po posebnom programu.

U ovom poglavlju definirane su karakteristike osoba s intelektualnim teškoćama te posebno lakim stupnjem intelektualnih teškoća. Kako osobe s intelektualnim teškoćama imaju teškoća na području socijalizacije i komunikacije, u sljedećem poglavlju će se definirati koje su specifičnosti osoba s lakim stupnjem intelektualnih teškoća u socijalnim odnosima.

1.2.1 Socijalne kompetencije učenika s lakim intelektualnim teškoćama

Socijalna kompetencija je stanje u kojem osoba posjeduje emocionalne i intelektualne vještine i ponašanja koja mu omogućavaju da bude uspješan član grupe i društva i postizanje učinkovite socijalne adaptacije. Socijalna kompetencija označava sposobnost čovjeka za uspostavljanje i održavanje visokokvalitetnih i obostrano zadovoljavajućih odnosa u kojima nema negativnih ponašanja ni viktimizacije od strane drugih pojedinaca. Ona podrazumijeva poznavanje i korištenje socijalnih ponašanja prikladnih interpersonalnim interakcijama (Milašin i sur., 2009.).

Djeca s razvijenim socio – emocionalnim vještinama su dobro prilagođena i samopouzdana, voljena od strane vršnjaka i uspješna u školi. Nasuprot tome, djeca s lošijim socio-emocionalnim vještinama su često odbijana od strane vršnjaka, postižu lošije rezultate u školi te imaju probleme mentalnoga zdravlja (Lane, 2006.).

Agresivno i nasilno ponašanje posljedica je nedostatka socijalne kompetencije, a time i nespremnosti za primjenu konstruktivnih oblika rješavanja problema i situacija sukoba (Falamić, 2008.). Socijalna kompetencija je jedna od najvažnijih i ključnih karakteristika pojedinca, a njezino razvijanje se onemogućuje ukoliko je osoba izložena nekoj od vrsti nasilja ili agresije (Milašin i sur., 2009.).

Istraživanja koja su uključivala djecu tipičnog razvoja pokazala su da eksternalizirani problemi u ponašanju ili smanjene socijalne kompetencije predstavljaju rizik za postajanje

žrtvom vršnjačkog nasilja (Reiter i Lapidot- Lefler, 2007). Takva djeca mogu biti i „provokativne žrtve“ koje izazivaju vršnjake i posljedično su izopćena i viktimizirana (Christensen, Fraynt, Neece i Baker, 2012.).

Autorica Coloroso (2004.) navodi četiri najsnažnija „protuotrova“ za nasilništvo: pozitivna slika o sebi, biti prijatelj, imati barem jednog dobrog prijatelja koji je tu za vas u dobru i u zlu te biti sposoban uspješno se uključiti u skupinu. Upravo s navedenim čimbenicima koji utječu na sprečavanje nasilja učenici s intelektualnim teškoćama imaju teškoća.

Učenici s intelektualnim teškoćama imaju teškoća u socijalnim i jezičnim vještinama koje su potrebne za stvaranje i održavanje socijalnih odnosa (Karra, 2013.). Možda najteža posljedica slabog razvijanja učinkovitih vršnjačkih interakcija je izolacija u kojoj se učenik s intelektualnim teškoćama nalazi. Ograničen pristup socijalnim i okolinskim stimulativnim iskustvima ne stvaraju samo trenutne teškoće nego i dugotrajne posljedice na život osobe (Guralnick, 1989.).

Kod djece s intelektualnim teškoćama zaostajanje u razvoju socijalne kompetencije, u kojoj značajnu ulogu ima socijalna kognicija, je čak veće od zaostajanja u intelektualnom razvoju (Guralnick, 1989.).

Tinejdžeri s intelektualnim teškoćama često imaju poteškoća u stvaranju i održavanju prijateljstava u tranzicijskom razdoblju (iz djetinjstva u odraslost) jer su u tom razdoblju potrebne više socijalne vještine (Matheson, Olsen i Weisner, 2007.).

U istraživanju Tipton, (2011.) gotovo polovica učenika s intelektualnim teškoćama izjavila je da nema bliskog (najboljeg) prijatelja ili pozitivno recipročno prijateljstvo.

Razlozi većeg rizika od nasilja i viktimizacije kod učenika sa teškoćama su osobne karakteristike kao na primjer: inteligencija, fizički izgled, fizička sposobnost i spretnost, socijalne vještine i sl. (Glumbić i Žunić - Pavlović 2010.).

Isti čimbenici koji stavljaju učenike s intelektualnim teškoćama u veći rizik da postanu žrtvama nasilja (socijalni problemi, socijalna povučенost) ih također mogu spriječiti da se dobro nose sa nasiljem. Na primjer, lošije socijalne vještine mogu spriječiti sklapanje bliskih prijateljstava i na taj način smanjiti prilike za dobivanjem socijalne podrške u situacijama viktimizacije (Christensen i sur. 2012.).

1.3. Učenici s teškoćama u razvoju i vršnjačko nasilje

Kako u području vršnjačkog nasilja i intelektualnih teškoća ima vrlo malo istraživanja, iznijet ću i rezultate istraživanja vezanih uz vršnjačko nasilje i učenike s teškoćama u razvoju.

Kontinuirano odvajanje i nesudjelovanje učenika s teškoćama u redovne razrede, redovni obrazovni sustav te razne izvanškolske aktivnosti, stvara manjak razumijevanja vršnjaka i interakcija između djece s teškoćama i onih bez teškoća (Hoover i Stenhjem 2003.).

Istraživanja koja su uključivala djecu tipičnog razvoja su pokazala da eksternalizirani problemi u ponašanju ili smanjene socijalne kompetencije predstavljaju rizik za postajanje žrtvom vršnjačkog nasilja (Reiter i Lapidot- Lefler, 2007). Takva djeca mogu biti i „provokativne žrtve“ koje izazivaju vršnjake i posljedično su izopćeni i viktimizirani (Christensen i sur. 2012.).

Istraživanja na temu nasilja i učenika sa teškoćama počela su tek 1990-ih. Istraživači Thompson, Whitney i Smith među prvima su 1994. godine u Ujedinjenom Kraljevstvu proveli veliko istraživanje o toj temi. Rezultati njihovog istraživanja navode kako učenici koji pohađaju posebne programe obrazovanja (za učenike s teškoćama u razvoju) više sudjeluju u vršnjačkom nasilju (u ulozi žrtve i ulozi vršitelja nasilja) od vršnjaka u redovnim obrazovnim programima.

Istraživanje Rose, Espelage i Monda – Amaya (2009.) provedeno je na 14315 ispitanika s teškoćama u razvoju putem upitnika koji su sami popunjavali. Rezultati istraživanja potvrdili su da su učenici s teškoćama u većem postotku žrtve i vršitelji nasilja od vršnjaka bez teškoća.

Za razliku od prethodno navedenih rezultata istraživanja, istraživanje koje je provela Karni Vizer (2015.) na uzorku od 561 učenika tinejdžerske dobi (od kojih 197 s teškoćama u razvoju) pokazalo je kako ne postoji značajna razlika u stopama nasilja između učenika s teškoćama i učenika bez teškoća. Rezultati su dobiveni samoprocjenom učenika popunjavanjem upitnika. U obje skupine ispitanika dječaci su bili žrtve češće nego djevojčice.

1.3.1 Učenici s intelektualnim teškoćama i vršnjačko nasilje

Vrlo malo studija bavilo se specifično vršnjačkim nasiljem kod osoba s intelektualnim teškoćama.

Horner-Johnson i Drum (2006.) u svom su preglednom radu na temu nasilja i osoba s intelektualnim teškoćama zaključili kako djeca, mlade i odrasle osobe s intelektualnim teškoćama imaju uznemirujuće visoke stope zlostavljanja u svim područjima nasilja: verbalno nasilje, fizičko, emocionalno i seksualno nasilje, krađa i financijske prevare i zanemarivanje. Postoci osoba s intelektualnim teškoćama nad kojima je vršeno nasilje su značajno veći od postotka osoba bez intelektualnih teškoća.

Veliko istraživanje Emmerson (2010.) koje je provedeno metodom intervjua na 2898 odraslih osoba s intelektualnim teškoćama pokazuje kako je čak 50% ispitanika izjavilo da su bili žrtvama vršnjačkog nasilja u školi.

Istraživanje provedeno u jednoj izraelskoj srednjoj školi (Reiter, Bryen i Shachar, 2007.) navodi kako učenici s intelektualnim teškoćama izvještavaju više slučajeva fizičkog nasilja, seksualnog nasilja (seksualno uznemiravanje i dodirivanje) te emocionalnog nasilja (sramoćenja) u usporedbi sa njihovim vršnjacima bez intelektualnih teškoća.

Glumbić i Žunić- Pavlović (2010.) proveli su istraživanje u Srbiji u školama za djecu s intelektualnim teškoćama. U istraživanju je sudjelovao 61 učenik s intelektualnim teškoćama (45 dječaka i 16 djevojčica) od 12,5 do 17,5 godina. Istraživanje je pokazalo da 18.03% učenika sudjeluje na neki način u vršnjačkom nasilju, od toga 10% ispitanika pripada vršiteljima nasilja.

Istraživanje koje su proveli Rose, Stormont, Wang, Simpson, Preast i Green (2015.) uključivalo je uzorak od 14508 učenika od čega je 104 imalo intelektualne teškoće. Učenici s intelektualnim teškoćama iskazivali su veći postotak direktne viktimizacije i u većem su postotku bili vršitelji nasilja, u usporedbi sa vršnjacima bez teškoća. U istom istraživanju rezultati pokazuju kako su učenici s intelektualnim teškoćama u većem postotku žrtve nasilja preko Interneta (*cyberbullying*) od vršnjaka tipičnog razvoja.

Učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća mogu biti i u ulozi vršitelja nasilja i u ulozi žrtve vršnjačkog nasilja.

1.3.2 Učenici s teškoćama u razvoju u ulozi žrtve

S obzirom na to da se učenici s teškoćama razlikuju od svojih vršnjaka po različitim razvojnim obilježjima, samim time se povećava rizik od postajanja žrtvama nasilja. Učenici s teškoćama su češće žrtve od vršnjaka tipičnog razvoja u postotku od čak 50% (Rose i sur. 2009.).

Postoje najmanje tri čimbenika koja povećavaju rizik od nasilja kod djece s teškoćama u razvoju: (a) djeca s teškoćama u razvoju nose stigmatu povezanu s njihovim teškoćama što ih čini „očitim“ žrtvama; (b) djeca s teškoćama u razvoju u inkluzivnom okruženju mogu imati neadekvatnu zaštitu od nasilnika; i (c) neka djeca mogu reagirati agresivno i sama postati žrtvom-nasilnikom (Reiter i Lapidot-Lefler, 2007.).

Žrtve nasilja s teškoćama u razvoju, u pravilu imaju manje bliskih prijatelja i ti prijateljski odnosi su nestabilni (Rose i sur. 2011.).

Prema istraživanju Martlewa i Hodsona (1991.) učenici s teškoćama u razvoju koja pohađaju školu u redovnom sustavu samoprocjenom su iskazali da su više zadirkivani nego ostali učenici.

1.3.2.1 Učenici s intelektualnim teškoćama u ulozi žrtve

Djeca s intelektualnim teškoćama prema definiciji intelektualnih teškoća (AAIDD) imaju teškoće u adaptivnim ponašanjima te mogu imati smanjene socijalne vještine u odnosu prema vršnjacima tipičnog razvoja, što povećava rizik za postajanjem žrtvama vršnjačkog nasilja (Christensen i sur. 2012.).

Jedna je od važnijih karakteristika osoba s intelektualnim teškoćama koja ih razlikuje od tipičnih vršnjaka deprivacija i teškoće u socijalnim vještinama, kompetencijama i socijalnoj prilagođenosti (Reiter i Lapidot-Lefler, 2007.).

Istraživači Christensen i sur. (2012.) proveli su longitudinalno istraživanje u Pennsylvaniji i Californiji na 137 trinaestogodišnjaka s intelektualnim teškoćama (n=46) i tipičnog razvoja (n=91) i njihovih majki. Čak 95% sudionika istraživanja sudjelovalo je u istraživanju od svoje treće godine starosti. Provedeni su intervjui s djecom kao i s majkama, te su majke popunjavale upitnike. Rezultati istraživanja pokazali su kako je 62% djece s intelektualnim teškoćama bilo u ulozi žrtve vršnjačkog nasilja, za razliku od 41% djece tipičnog razvoja. Iako su djeca s intelektualnim teškoćama češće bila žrtve nasilja, ni oni ni njihove majke nisu

prijavili teško ili dugotrajno zlostavljanje od strane vršnjaka. Obje skupine su s godinama bile sve rjeđe žrtve nasilja.

Istraživanje provedeno u Tajvanu (Lung, Shu, Chiang i Lin, 2019.) uključivalo je 1561 sudionika s teškoćama učenja, intelektualnim teškoćama, ADHD-om i poremećajem iz spektra autizma, a od kojih je 11% imalo intelektualne teškoće. Istraživanje je pokazalo kako su učenici s intelektualnim teškoćama u najvećem postotku žrtve vršnjačkog nasilja (63,6%).

S druge strane, neka istraživanja navode drugačije rezultate.

U istraživanju Reiter i Lapidot-Lefler (2007.), sudjelovalo je 186 učenika dvije posebne škole u Izraelu, starosti 12-21 godine s lakim stupnjem intelektualnih teškoća. Rezultati su pokazali da nema velike razlike između stope nasilja u redovnim školama i stope nasilja u posebnim školama (49%). Pronađena je značajna pozitivna povezanost između vršitelja nasilja i nasilničkog ponašanja, hiperaktivnosti, problema u ponašanju. Nadalje, žrtve vršnjačkog nasilja su povezane s emocionalnim i interpersonalnim problemima. Autori preporučuju terapijske i edukacijske programe koji će osnaživati učenike s intelektualnim teškoćama.

1.3.3 Učenici s teškoćama u razvoju u ulozi vršitelja nasilja

Iako učenike s teškoćama više vidimo kao žrtve nasilja, oni mogu biti i vršitelji nasilja.

Učenici s teškoćama češće se nalaze u ulozi vršitelja nasilja nego njihovi vršnjaci u redovnim razredima. Stariji učenici su u većem postotku vršitelji nasilja od mlađih učenika s teškoćama, što je kod vršnjaka tipičnog razvoja obrnuto. Nasilničko ponašanje kod učenika s teškoćama je često naučeno ponašanje, posljedica dugotrajne viktimizacije ili sveukupnog manjka socijalnih vještina (Rose i sur., 2009.).

1.3.3.1 Učenici s intelektualnim teškoćama u ulozi vršitelja nasilja

Kada govorimo o učenicima s intelektualnim teškoćama kao vršiteljima nasilja, to se često odnosi na „provokacijske žrtve“.

Djeca i tinejdžeri s intelektualnim teškoćama imaju teškoća u interpretiranju verbalne i neverbalne komunikacije te slabije socijalne vještine, što može pridonijeti razlozima njihovog agresivnog ponašanja (Rose i sur., 2012.).

Postoje istraživanja koja navode kako su djeca s intelektualnim teškoćama „provokacijske žrtve“ (tj. djeca koja su bila žrtvom nasilja o strane vršnjaka, i koja zauzvrat vrše nasilje nad drugima) ili vršitelji nasilja češće nego vršnjaci tipičnoga razvoja (Sheard, i sur., 2001.). Potrebno je više istraživanja kako bi se ustanovilo jesu li djeca s intelektualnim teškoćama zaista vršitelji nasilja i zašto, te je li to nasilje u kontekstu „osvete“ za nasilje koje je činjeno nad njima (Christensen i sur. 2012.).

1.3.4 Strategije ponašanja učenika s teškoćama u razvoju u situacijama vršnjačkog nasilja

Strategije ponašanja učenika s teškoćama u razvoju u situacijama vršnjačkog nasilja odnose se na reakcije, nereakcije, odnosno načine suočavanja u situacijama vršnjačkog nasilja.

U kvalitativnom istraživanju Bourke i Burgman (2010.) proučavalo se kojim se strategijama koriste učenici s teškoćama u razvoju u situacijama vršnjačkog nasilja. Strategije koje su učenici naveli su: „vraćanje“ fizičkim nasiljem, ignoriranje, te traženje podrške i utjehe od svojih kućnih ljubimaca, pričanje s odraslima (učiteljima, stručnim suradnicima i roditeljima). Veliku ulogu u suočavanju s vršnjačkim nasiljem imali su prijatelji koji su im pružali podršku i štitili ih.

U istraživanju *National Institute for Intellectual Disability* (NIID), Trinity College Dublin, pokazalo se da osobe s intelektualnim teškoćama različito reagiraju kada se nad njima vrši nasilje. Veliki dio ih je izjavilo kako bi se iz nasilničke situacije povukli, dok su drugi naveli kako bi se suprotstavili nasilnicima te bi ih zatražili da prestanu (Brennan i sur. 2012.).

1.3.5 Preventivni programi ciljani na učenike s intelektualnim teškoćama.

Iako se u odgojno-obrazovnim ustanovama provode preventivni programi, oni su većinom usmjereni na sve učenike. S obzirom na specifičnosti učenika s teškoćama potrebno je kreirati i primjenjivati preventivne programe koji su ciljani na učenike s teškoćama.

U istraživanju Adibsereshki, Shaydaei i Movallali (2016.), u Iranu, sudjelovale su 32 učenice s lakim stupnjem intelektualnih teškoća, a istraživao se utjecaj treninga emocionalna inteligencije na učenike s intelektualnim teškoćama. Pokazalo se kako je trening emocionalne inteligencije (kroz 22 sesije od 45 minuta) povećao rezultate adaptivnog ponašanja, tj. socijalne i komunikacijske vještine su se povećale.

Istraživači i stručnjaci u odgoju i obrazovanju bi trebali identificirati djecu u riziku da postanu vršitelji nasilja i žrtve nasilja, kao i prosocijalnu djecu koja mogu braniti svoje vršnjake. Slijedom toga, programi rane intervencije mogu biti fokusirani na djecu koja pokazuju rane znakove za ove uloge nasilja (Jenkins, Mulvey i Floress, 2017.).

Treba poduzeti preventivne mjere te treba ojačati samosvijest sve djece s teškoćama, bilo kao nasilnika, žrtve ili oboje. Žrtve trebaju naučiti kako reagirati na nasilje, kako biti asertivan i kako pružiti otpor vršitelju nasilja. Prvi bi korak trebao biti osvještavanje žrtava da jesu žrtve nasilja. Potrebno je poučavanje da su svi oblici nasilja zabranjeni te poučavanje obrambenim strategijama koje će im pomoći u susretima s nasilnicima. Što se tiče vršitelja nasilja, potrebno je jačati njihov pozitivan socijalni identitet i raditi na njihovim socijalnim vještinama i kompetencijama kao što su pomaganje drugima ili aktivno rješavanje problema koje može zamijeniti agresivna ponašanja (Reiter i Lapidot –Lefler, 2007.).

Thompson i sur. (1994.) metodom su intervjuja istraživali utjecaj programa intervencije na djecu s teškoćama u razvoju. Nakon provedbe programa koji je trajao osam mjeseci pokazalo se da se smanjilo nasilništvo i viktimizacija kod učenika s teškoćama u razvoju, te su imali više prijatelja nego prije provedbe programa.

Raskauskas i Modell (2011.) navode smjernice za preventivne programe za učenike s teškoćama u razvoju. Prema smjernicama programi bi trebali sadržavati trening pozitivnih ponašanja i podučavanje učenika toleranciji, empatiji, poštovanju i načinu reakcije na vršnjačko nasilje. Za provedbu programa važno je da se prikaže više dodatnih primjera, da su primjeri konkretni i da se koncepti puno puta ponavljaju, te da su dostupni materijali

prilagođeni potrebama učenika. Treba pružiti i prilike za vježbe identificiranja vršnjačkog nasilja, odgovaranja na nasilje, te prijavljivanja nasilja.

U prevenciji nasilja među djecom potrebno je poučavati djecu u razredu socijalno prihvatljivom ponašanju. Ako škola ne reagira na nasilje, ona time promovira to nasilje. Zbog toga je u školi izuzetno važna edukacija djece o ljudskim pravima i demokraciji, o posljedicama nasilja i metodama i načinima nenasilnog rješavanja sukoba (Buljan-Flander i Ćosić, 2004.).

2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Vršnjačko je nasilje prisutno kod velikog broja učenika te ono predstavlja problem sve dok potpuno ne nestane. Iskustva nasilja nose posljedice kako za žrtve tako i za vršitelje nasilja, te one mogu biti psihičke, psihosomatske i fizičke prirode. Nasilnici biraju žrtve koje su po nečemu različite od drugih, slabe i slabije prihvaćene od strane vršnjaka.

U prethodnom poglavlju prikazane su specifičnosti učenika s intelektualnim teškoćama u području socijalnih kompetencija. Učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i prema samoj definiciji imaju teškoća u adaptivnom ponašanju tj. pojmovnim, socijalnim i praktičnim vještinama koje je osoba naučila u svrhu funkcioniranja u svakodnevnom životu. Socijalne vještine i kompetencije upravo su ključne za ostvarivanje i održavanje socijalnih odnosa s vršnjacima. Zbog teškoća u socijalnim odnosima ti su učenici često meta vršitelja nasilja ili sami čine nasilje. Istraživanja su pokazala kako su učenici s intelektualnim teškoćama, kao i drugi učenici s teškoćama u razvoju, u većem riziku da postanu žrtve nasilja od vršnjaka tipičnoga razvoja (Thompson i sur., 1994.; Reiter i sur., 2007.; Rose i sur., 2009.; Glumbić i Žunić- Pavlović, 2010.; Rose i sur., 2015.). Istraživanja koja se bave problematikom vršnjačkog nasilja i učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća ima malo u svijetu pa tako i u Republici Hrvatskoj te će rezultati dobiveni ovim istraživanjem pomoći u razumijevanju iskustva učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća kako bi se doprinijelo kvaliteti podrške žrtvama nasilja i razvijanju preventivskih programa.

2.1 CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj je istraživanja ovog diplomskog rada dobivanje uvida u razlike u iskustvima vršnjačkog nasilja između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća (LIT) i učenika tipičnog razvoja. Istražiti će se razlike u izloženosti pojedinim vrstama nasilja (verbalno, fizičko, socijalno - emocionalno, nasilje putem Interneta, seksualno), mjestu odvijanja vršnjačkog nasilja, strategijama suočavanja s nasiljem i razlike vezane uz osobu koja im pruža podršku i s kojom razgovaraju o nasilju. Također, istražiti će se razlike u samoizvještavanju nasilnog ponašanja samih učenika između učenika s LIT i učenika tipičnog razvoja.

2.2 PROBLEMSKA PITANJA ISTRAŽIVANJA

Iz navedenog cilja istraživanja proizlaze sljedeća problemska pitanja:

1. Istražiti postoji li razlika u iskustvu vršnjačkog nasilja između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća (LIT) i učenika tipičnog razvoja s obzirom na vrstu nasilja?
2. Istražiti postoji li razlika u iskustvu vršnjačkog nasilja između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća (LIT) i učenika tipičnog razvoja s obzirom na mjesto odvijanja nasilja?
3. Istražiti postoji li razlika u iskustvu vršnjačkog nasilja između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća (LIT) i učenika tipičnog razvoja s obzirom na strategije suočavanja s vršnjačkim nasiljem?
4. Istražiti postoji li razlika između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća (LIT) i učenika tipičnog razvoja u osobama koje pružaju podršku u situacijama i s kojima razgovaraju o nasilju?
5. Istražiti postoji li razlika između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća (LIT) i učenika tipičnog razvoja s obzirom na vrstu nasilja kao vršitelja nasilja?

2.3 HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

U skladu s postavljenim ciljem i problemima istraživanja strukturirane su i sljedeće hipoteze:

H1: Postoji razlika između rezultata samoprocjene učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i samoprocjene učenika tipičnog razvoja u iskustvima vršnjačkog nasilja.

H2: Postoji razlika između rezultata samoprocjene učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i rezultata samoprocjene učenika tipičnog razvoja u ulozi vršitelja nasilja.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1 Uzorak

Za odabir sudionika ovog istraživanja, korišteno je namjerno uzorkovanje. Namjerno uzorkovanje je odabir sudionika u kojem se koristi strategija odabiranja sudionika po nekom kriteriju, što omogućava i osigurava veću homogenost i bolju informiranost sudionika o samoj temi istraživanja.

U istraživanju je sudjelovalo 219 učenika od čega je 119 ispitanika činilo eksperimentalnu skupinu- učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća (LIT) te 100 ispitanika kontrolne

skupine- učenici tipičnog razvoja. Učenici pohađaju školu u sljedećim gradovima: Osijek, Slavonski Brod, Virovitica, Đurđevac, Koprivnica, Split, Zagreb, Rijeka i Varaždin. U istraživanje su uključeni učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća, polaznici 7. i 8. razreda osnovne škole i polaznici srednjoškolskog obrazovanja i s njima po spolu i mentalnoj dobi izjednačeni učenici tipičnog razvoja 5. i 6. razreda osnovne škole.

3.1.1 Eksperimentalna skupina

Učenici eksperimentalne skupine su učenici s utvrđenim lakim stupnjem intelektualnih teškoća (LIT) raspona godina od 12 do 18 godina oba spola koji se obrazuju po posebnom programu uz individualizirane postupke u posebnoj školi ili redovnoj školi u posebnom razrednom odjelu ili dijelom u redovitome, a dijelom u posebnome razrednom odijelu.

Kriteriji za izbor sudionika u eksperimentalnoj skupini bili su:

- Učenici imaju dijagnosticirane lake intelektualne teškoće;
- Učenici su polaznici sedmog ili osmog razreda osnovne škole ili nekog od razreda srednje škole;
- Učenici pohađaju školu prema posebno odgojno - obrazovnom programu;
- Učenici nemaju teškoće kao rezultat kulturne deprivacije;
- Učenici imaju pristanak roditelja ili skrbnika;
- Učenici pristaju popuniti upitnik UŠN-2014.

Ispitanici eksperimentalne skupine su popunjavali upitnike uz podršku studentica edukacijske – rehabilitacije koje su im čitale pitanja te ih pojašnjavale po potrebi.

Tablica 1. Broj učenika eksperimentalne skupine po gradovima

Grad	Osijek	Slavonski Brod	Virovitica	Đurđevac	Koprivnica	Split	Zagreb	Rijeka	Varaždin	Slatina
Broj učenika	24	8	5	5	13	8	21	11	17	7

Tablica 2. Broj učenika eksperimentalne skupine po spolu

Ženski	Muški
49	70

Tablica 3. Broj učenika eksperimentalne skupine u redovnim i posebnim školama

Redovna škola	Posebna škola
30	89

Od ispitanika eksperimentalne skupine 49 je ženskog spola, a 70 muškog spola. U posebne škole pohađa 89 ispitanika, a redovnu školu 30 ispitanika eksperimentalne skupine.

3.1.2 Kontrolna skupina

Učenici kontrolne skupine su učenici tipičnog razvoja raspona godina 11 do 12 godina.

Kriteriji za izbor sudionika u kontrolnoj skupini bili su:

- Učenici pohađaju peti ili šesti razred osnovne škole po redovitom programu;
- Učenici imaju pristanak roditelja i skrbnika;
- Učenici pristaju popuniti upitnik UŠN-2014.

Tablica 4. Broj učenika kontrolne skupine po gradovima

Grad	Osijek	Slavonski Brod	Virovitica	Split	Zagreb	Rijeka	Varaždin
Broj učenika	25	8	10	9	22	11	15

Tablica 5. Broj učenika kontrolne skupine po spolu

Ženski	Muški
37	63

3.2 MJERNI INSTRUMENT

U istraživanju se koristio upitnik **UŠN-2014** autorica Buljan Flander, G. i Karlović, A., (2003.) iz Poliklinike za zaštitu djece Grada Zagreba, adaptiran za potrebe djece i mladih s intelektualnim teškoćama. Adaptaciju su provele profesorice Edukacijsko – rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: izv.prof.dr.sc. Anamarija Žic Ralić, doc.dr.sc. Daniela Cvitković i izv.prof.dr.sc. Snježana Sekušak – Galešev 2018. godine.

Mjerni instrument sastoji se od općih podataka koji obuhvaćaju: šifru pod kojom popunjavaju upitnik, datum popunjavanja upitnika, školu, razred, spol, dob, mjesto u kojem žive, školski uspjeh, broj braća i sestara, te s kim žive. Sljedeći dio upitnika ispituje kako se učenik osjeća u školi (dobro, loše, ni dobro ni loše, i ne znam) te prihvaćenost u školi (osjećam se prihvaćeno, odbačeno, ni jedno ni drugo i ne znam). Zatim slijedi glavni dio upitnika koji se bavi iskustvom vršnjačkog nasilja. Prvi dio odnosi se na ispitanika kao žrtvu, a drugi dio na ispitanika kao vršitelja nasilja. Pitanja obuhvaćaju verbalno, fizičko, socijalno-emocionalno, seksualno, ekonomsko te nasilje putem Interneta te se ispituje učestalost nasilja. Ispitanik odabire jedan od sljedećih odgovora: nikada, jednom u zadnjih par mjeseci, dva do tri puta mjesečno, jednom tjedno te više puta tjedno. Ispituje se i tko je vršitelj nasilja (djevojčice, dječaci, netko drugi) te u koji razred ide (isti, niži, viši), kako ispitanik reagira na nasilje, tko ispitaniku pomaže te s kime razgovara. Ispitanik nadalje procjenjuje gdje se najčešće nasilje odvija (učionica,školski hodnik, igralište, blagovaona, na putu do/iz škole, u toaletu, dvorana za tjelesnu i zdravstvenu kulturu te kod kuće). U posljednjem dijelu upitnika ispitanik sam procjenjuje učestalost nasilja u ulozi vršitelja nasilja za iste vrste nasilja kao u prvom dijelu.

3.3 NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je provedeno u sklopu projekta Edukacijsko – rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod nazivom „*Iskustvo vršnjačkog nasilja, socijalna i emocionalna kompetencija djece s teškoćama u razvoju*“ i pod vodstvom izv.prof.dr.sc. Anamarije Žic Ralić te uz suglasnost Ministarstva znanosti i obrazovanja. Školama, tj. ravnateljima je poslan službeni dopis i zamolba za pristankom sudjelovanja u istraživanju putem e-pošte. Nakon što su škole pristale sudjelovati u istraživanju, te su prikupljene suglasnosti potpisane od strane roditelja ili skrbnika učenika, dogovarala se provedba istraživanja. Istraživanje je zahtijevalo korištenje namjernog uzorka. Ispitivači su popunjavali upitnike UŠN-2014 sa učenicima s LIT. Čitali su im pitanja te objašnjavali po potrebi. Ispitanicima je osigurana anonimnost korištenjem šifri, te im je omogućeno da u bilo kojem trenutku odmore i naprave pauzu te

odustanu od popunjavanja ako ne žele nastaviti. Ispitanici tipičnog razvoja su sami popunjavali upitnike, a ispitivačice su odgovarale na moguća pitanja vezana uz popunjavanje upitnika. Ispitanici su bili suradljivi i su otvoreno iznosili svoja iskustva s vršnjačkim nasiljem. Rezultati učenika s LIT koji pohađaju 7. i 8. razreda uspoređivali su se s rezultatima učenika tipičnog razvoja koji pohađaju 5. razred osnovne škole, a rezultati učenika s LIT srednjoškolskog obrazovanja u programima za stjecanje niže stručne uspoređivali su se s rezultatima učenika tipičnog razvoja 6. razreda osnovne škole. Učenici tipičnog razvoja sami popunjavaju upitnike, a učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća popunjavaju upitnike uz podršku studentica edukacijske rehabilitacije.

3.4. METODE OBRADE PODATAKA

U istraživanju je korišten Mann – Whitney U test za testiranje razlika između aritmetičkih sredina varijabli koje nisu normalno distribuirane, te deskriptivna analiza podataka. Prikazani su postoci odgovora na pitanja postavljena u upitniku UŠN-2014.

Za potrebe obrade rezultata istraživanja čestice iz upitnika UŠN-2014, su se grupirale u kategorije prema vrstama nasilja: *verbalno nasilje, fizičko nasilje, socijalno – emocionalno, nasilje putem Interneta i seksualno nasilje.*

VERBALNO NASILJE:

- Vrijeđali te na ružan način
- Govorili ti ružne riječi
- Prijetili da će ti nešto ružno napraviti

FIZIČKO NASILJE:

- Netko te udario ili gurnuo
- Netko te jako istukao
- Netko te ozlijedio

SOCIJALNO – EMOCIONALNO

- Nisu se htjeli s tobom družiti u školi
- Nisu na tebe obraćali pažnju
- Netko je govorio drugima ružno o tebi

NASILJE PUTEM INTERNETA

- Netko je na Internetu (Facebook, Ask.fm, Twitter i slično) objavio nešto ružno o tebi

SEKSUALNO

- Dodirivali te po tijelu na neugodan način

Kod pitanja učestalosti događanja nasilja u upitniku su bile kategorije: nikad, jednom u zadnjih par mjeseci, dva – tri puta mjesečno, jednom tjedno i više puta tjedno. Za potrebe obrade i prezentacije rezultata dobivenih istraživanjem grupiralo se na sljedeći način:

NIKAD = *nikad*;

JEDNOM U PAR MJESECI = *jednom u par mjeseci*;

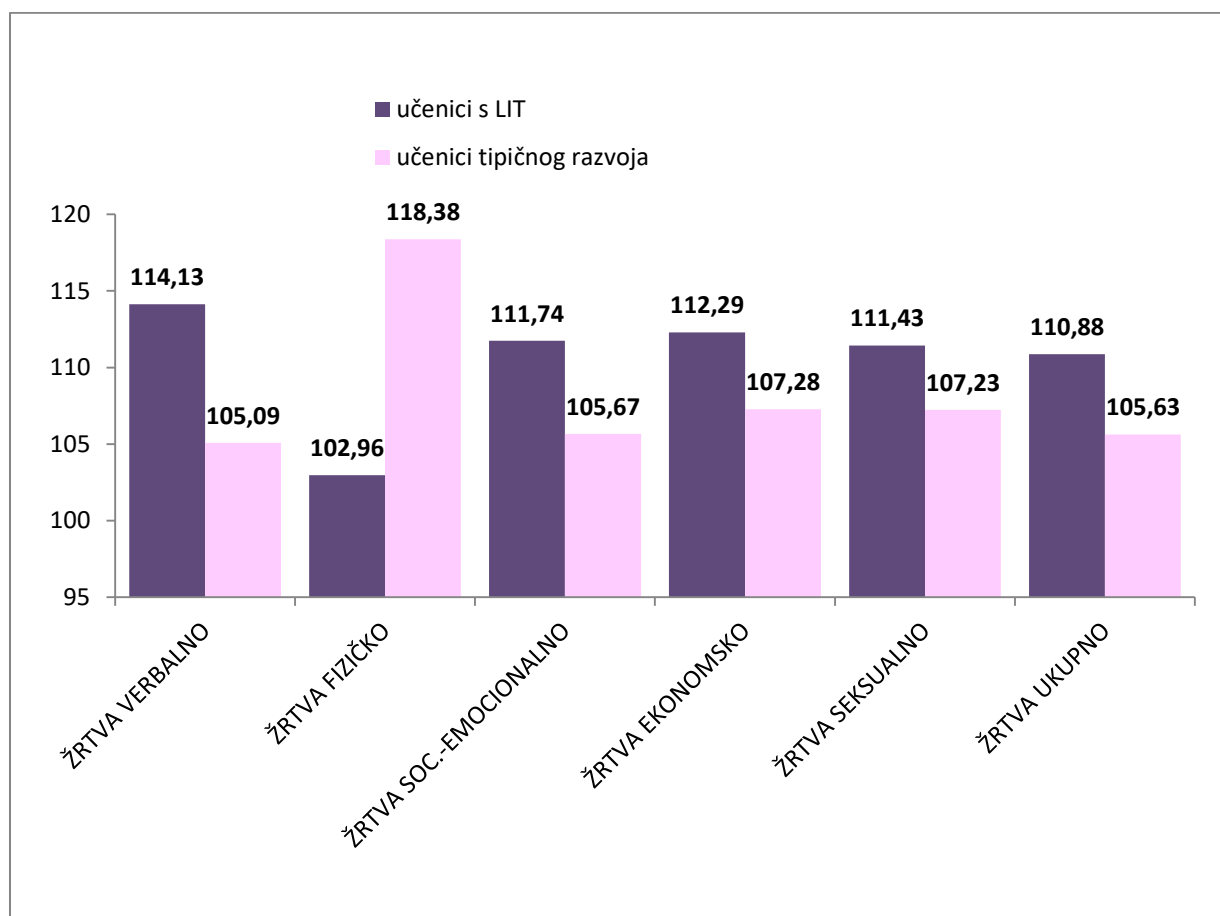
VIŠE PUTA MJESEČNO = *dva - tri puta mjesečno + jednom tjedno + više puta tjedno*.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U ovom poglavlju biti će prikazani rezultati kvantitativne metode obrade podataka. Najprije će biti prikazani rezultati istraživanja o doživljaju žrtve vršnjačkog nasilja, a na kraju o nasilničkom ponašanju. Prvo će se iznijeti deskriptivna analiza rezultata učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja na skupnim varijablama doživljaja viktimizacije, zatim statističke značajnosti razlika, a nakon toga će se usporediti rezultati učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnoga razvoja na pojedinoj varijabli temeljem deskriptivne analize.

Na grafu 1. prikazani su srednji rangovi (*Mean Rank*) po skupnim varijablama pojedinih vrsta nasilja (verbalno, fizičko, socijalno-emocionalno, ekonomsko i seksualno) te ukupan srednji rang viktimizacije za dvije skupine ispitanika. Manji srednji rang označava manju razinu učestalosti vršnjačkog nasilja u ulozi žrtve. Iz grafa je vidljivo kako su na varijablama svih vrsta nasilja osim fizičkog učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća iskazali da su češće žrtve nasilja od učenika tipičnog razvoja.

Graf 1. Učestalost doživljaja vršnjačkog nasilja u ulozi žrtve po skupnim varijablama

Mann – Whitney U test se primjenjuje za testiranje razlika između aritmetičkih sredina varijabli koje nisu normalno distribuirane.

Iz tablice 6. vidljivo je da su sve značajnosti su veće od 0,05. Prema tome hipoteza H1 je opovrgnuta. Ne postoji statistički značajna razlika između rezultata samoprocjene učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i rezultata samoprocjene učenika tipičnoga razvoja.

Tablica 6. Žrtve vršnjačkog nasilja – statistička značajnost razlike između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja

OBLICI NASILJA	VERBALNO	FIZIČKO	SOCIJALNO-EMOCIONALNO	SEKSUALNO
Mann-Whitney-U	5459,000	5112,500	5505,000	5672,500
Wilcoxon W	10509,000	12252,500	10356,000	10722,500
Z	-1,106	-1,917	-,742	-,819
Asymp. Sig. (2-tailed)	0,269	0,055	0,458	0,413

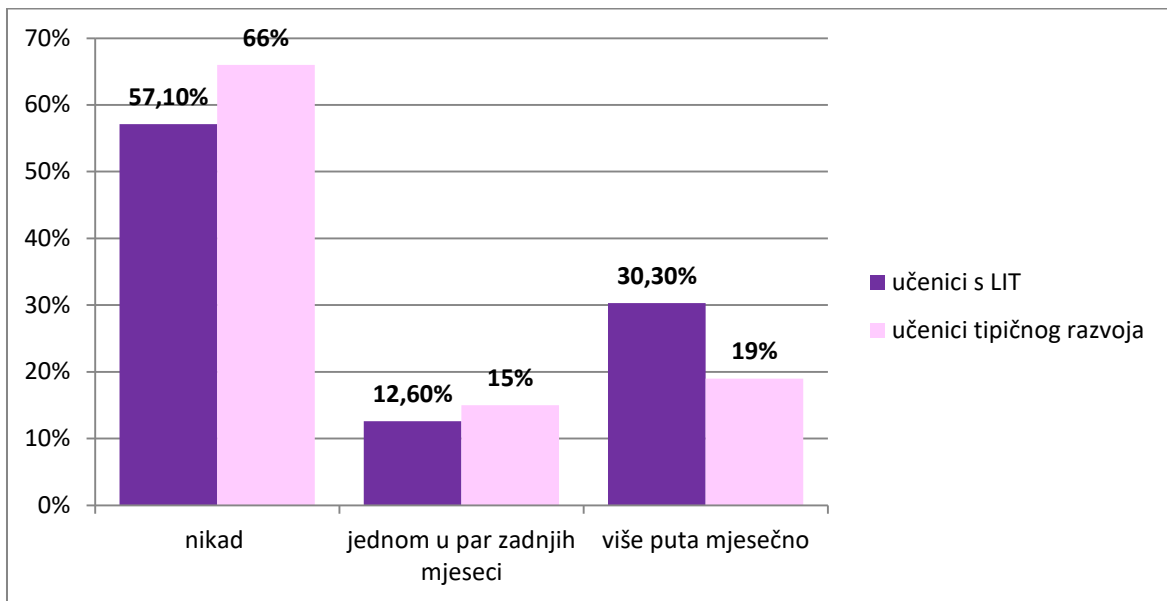
UČESTALOST VIKTIMIZACIJE

1. VERBALNO NASILJE

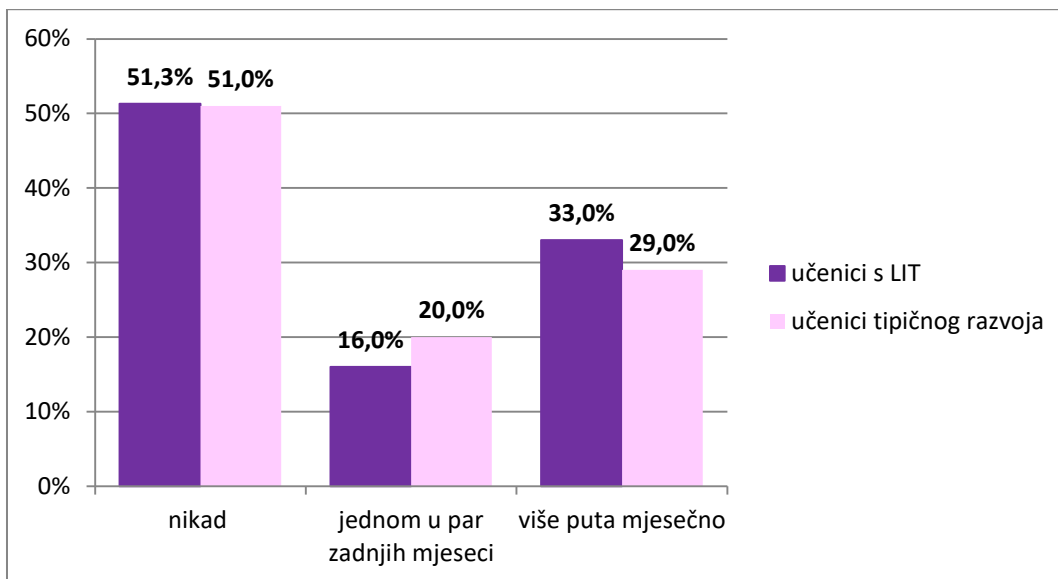
Učestalost doživljenog verbalnog nasilja je ispitana česticama „*Vrijedali su te na ružan način*“, „*Govorili su ti ružne riječi*“ i „*Prijetili ti da će ti nešto ružno napraviti*“. Ponuđeni odgovori su bili nikad, jednom u par zadnjih mjeseci, dva-tri puta mjesečno, jednom tjedno i više puta tjedno gdje su zadnje tri kategorije zbrojene u novu kategoriju više puta mjesečno.

Nije utvrđena statistički značajna razlika u doživljaju žrtve verbalnog nasilja, ali razlike na pojedinim varijablama postoje i prikazane su u grafovima 2.,3., i 4.

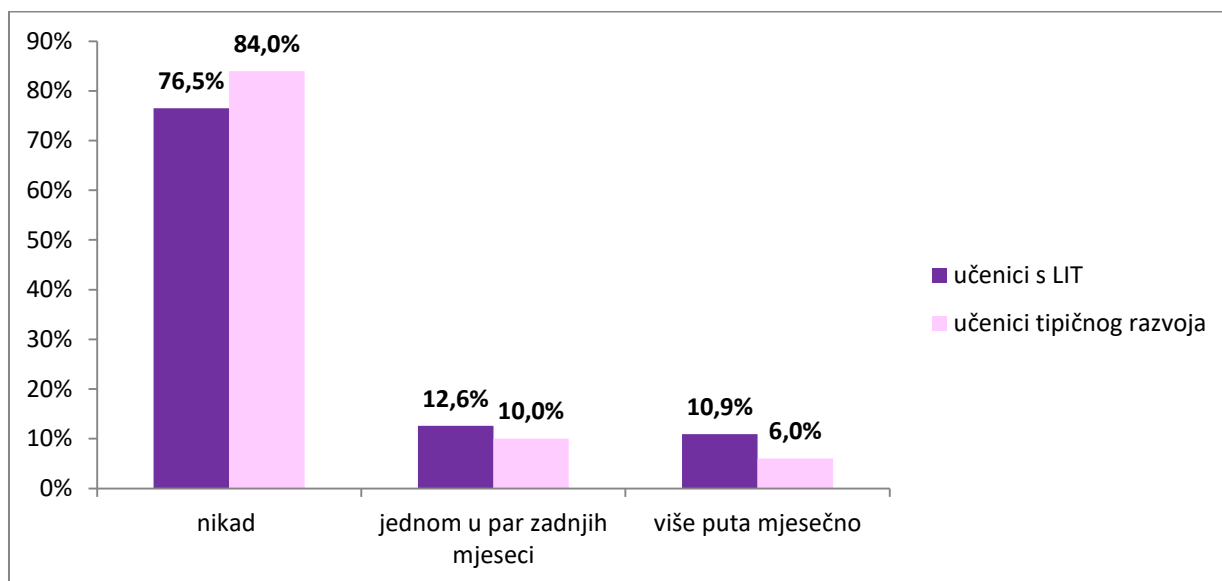
Graf 2. Vrijedali su te na ružan način

Graf 3. Govorili su ti ružne riječi

Graf 4. Prijetili su ti da će ti nešto ružno napraviti

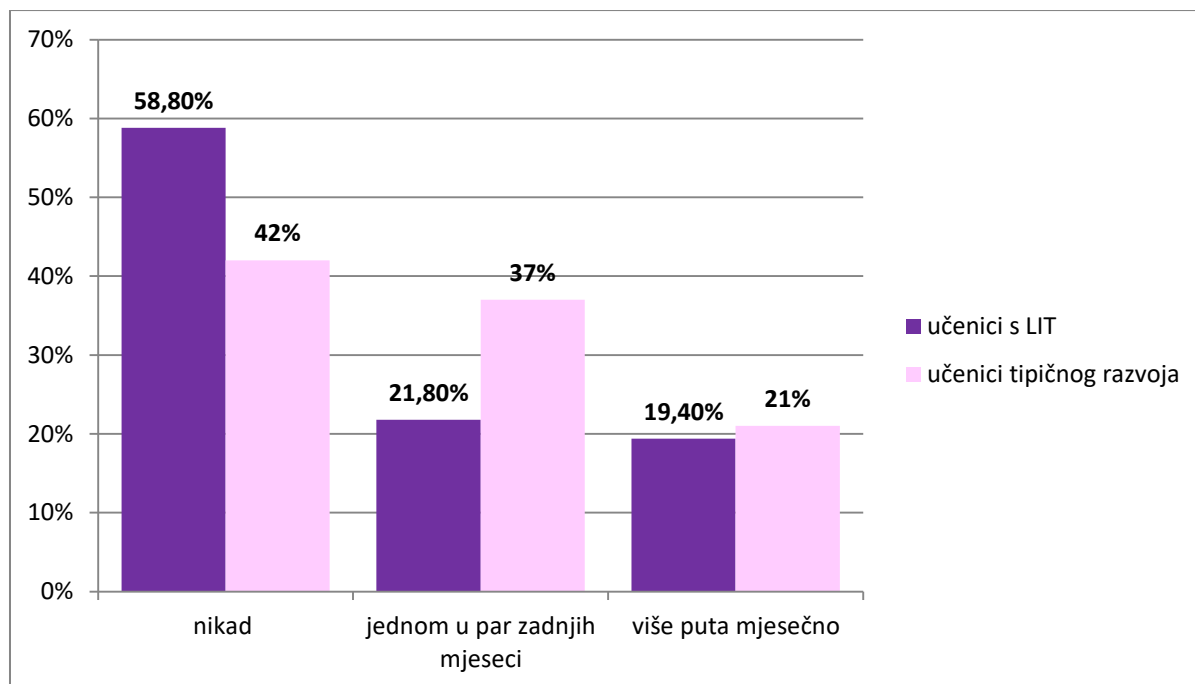

2.FIZIČKO NASILJE

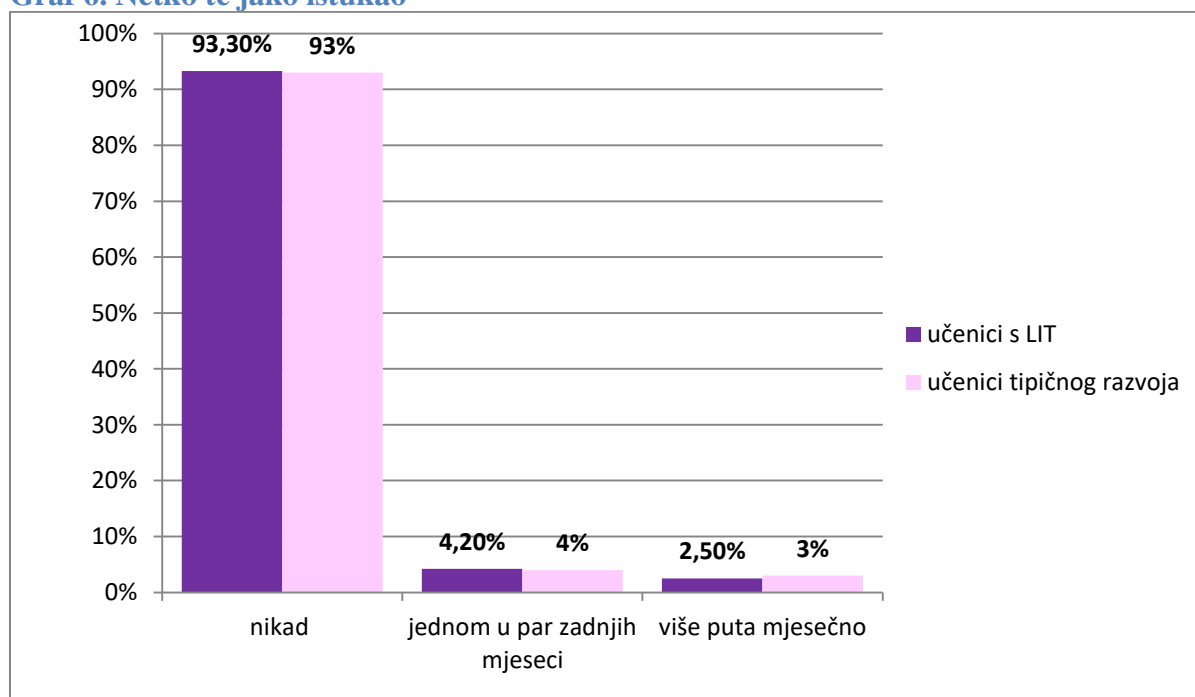
Kod ispitivanja učestalosti doživljenog fizičkog nasilja koristile su se varijable „Netko te udario ili gurnuo“ „Netko te jako istukao“ i „Netko te ozlijedio“.

Nije se utvrdila statistički značajna razlika u doživljaju žrtve fizičkog nasilja (Tablica 6.). Na grafovima 5., 6. i 7. su prikazane razlike na pojedinoj varijabli unutar fizičkog nasilja.

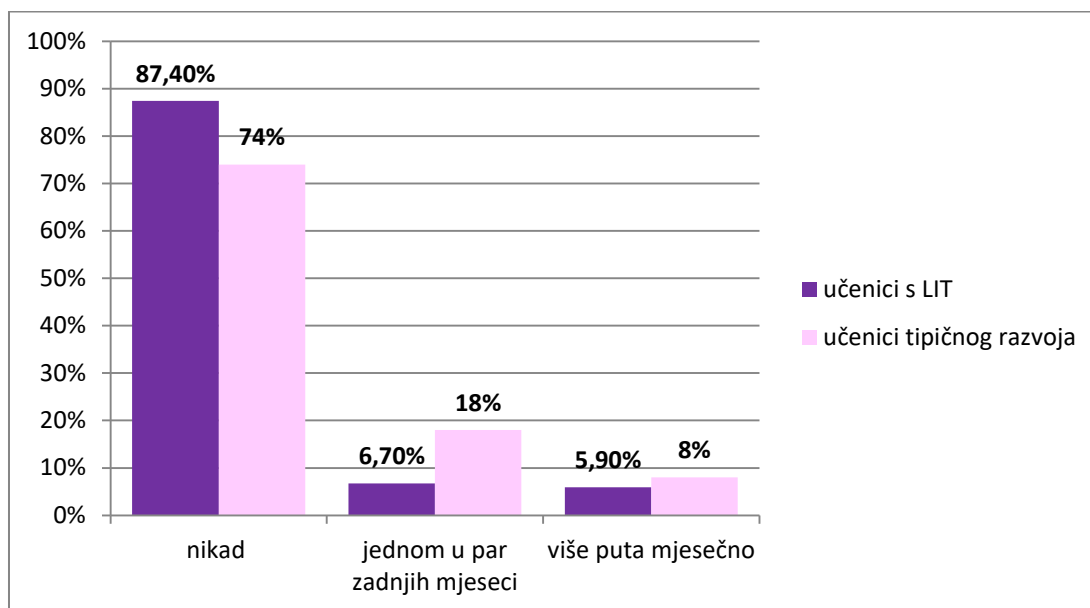
Graf 5. Netko te udario ili gurnuo

Graf 6. Netko te jako istukao

Graf 7. Netko te ozlijedio

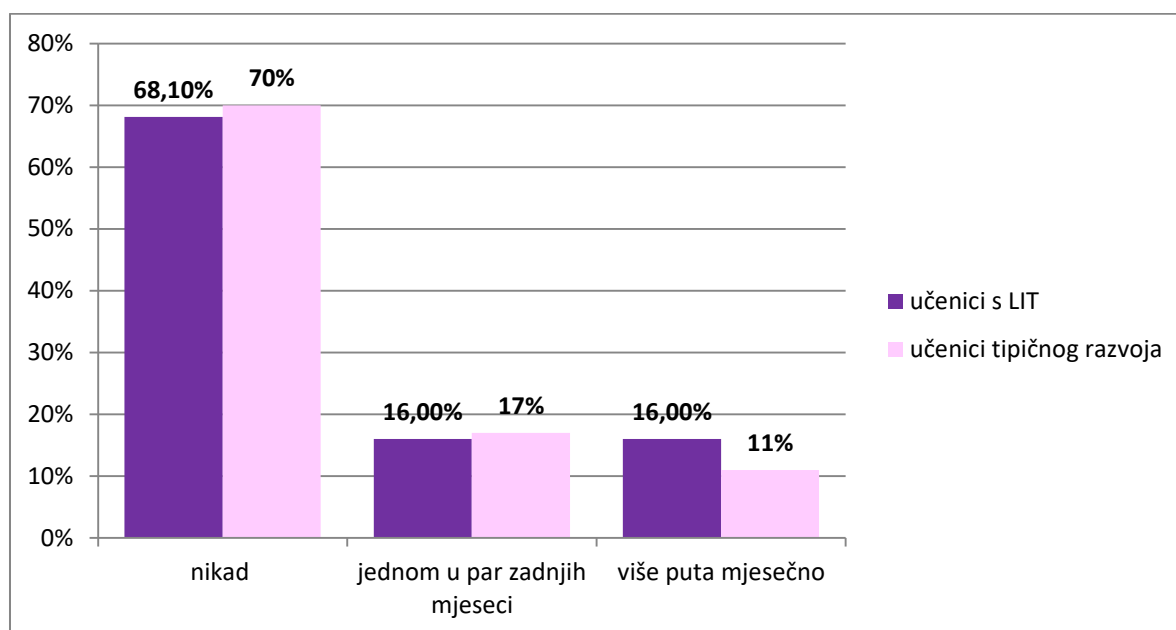

3. SOCIJALNO- EMOCIONALNO NASILJE

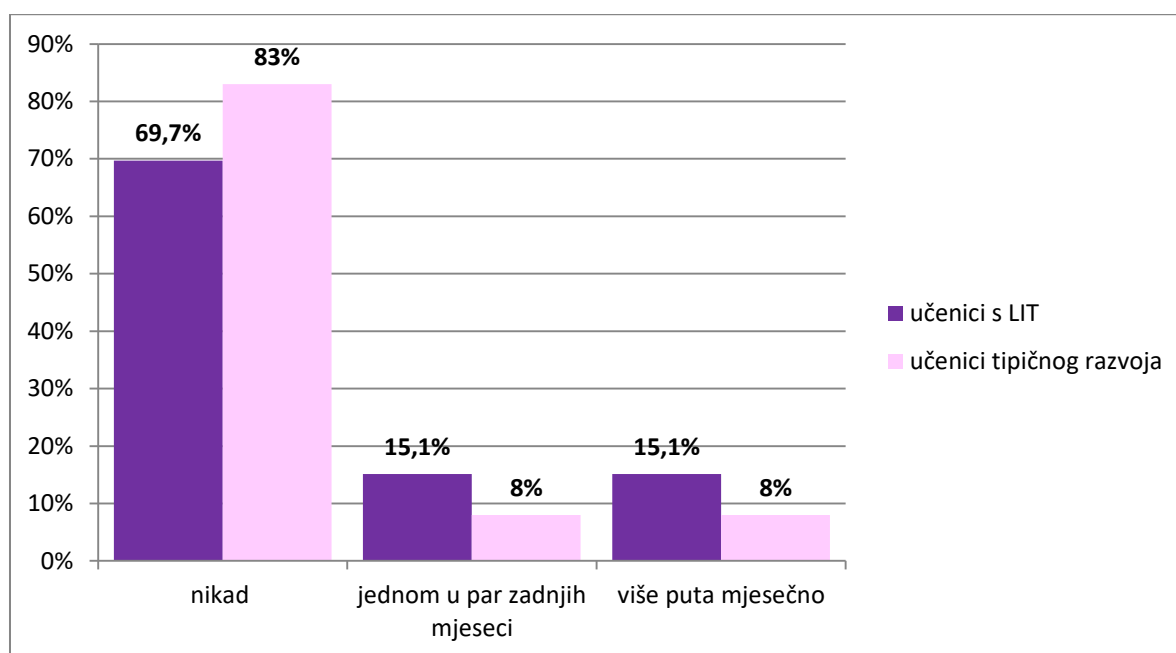
Kod ispitivanja učestalosti doživljenog socijalno - emocionalnog nasilja koristile su se varijable „Nisu se htjeli družiti s tobom“ „Nisu obraćali pažnju na tebe u školi“ i „Netko je govorio drugima ružno o tebi“.

Statističkom analizom dokazano je da **ne** postoji statistički značajna razlika u doživljaju žrtve socijalno-emocionalnog nasilja (Tablica 6.). Na grafovima 8., 9. i 10. prikazane su razlike na pojedinoj varijabli unutar fizičkog nasilja.

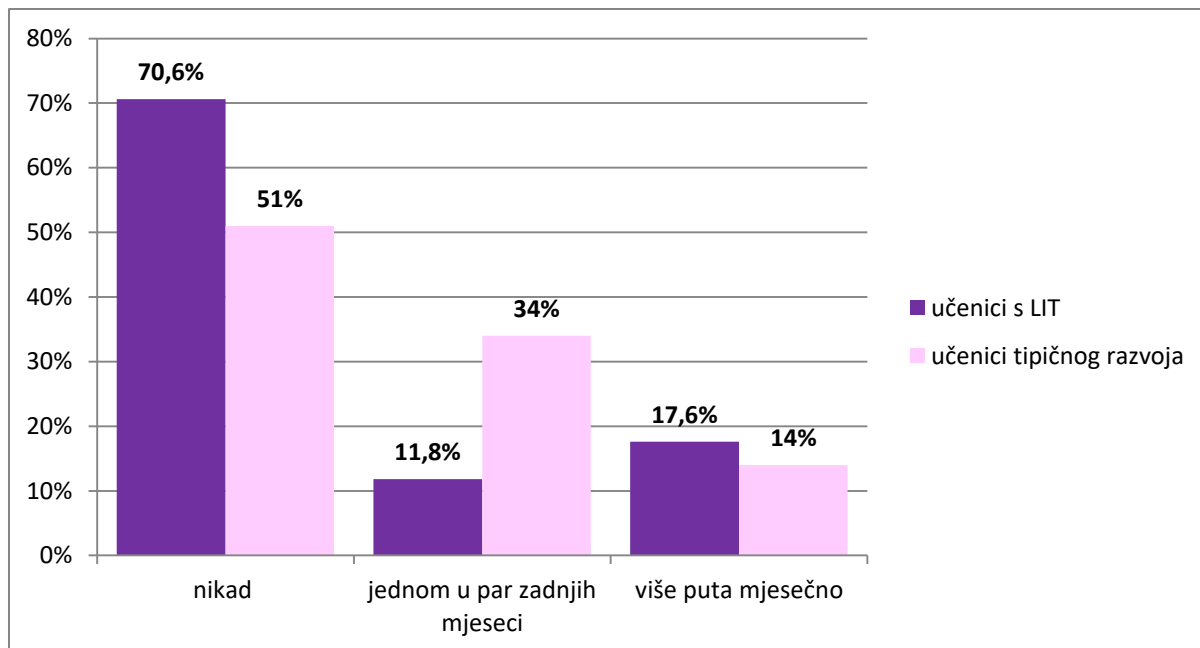
Graf 8. Nisu se htjeli s tobom družiti u školi

Graf 9. Nisu obraćali pažnju na tebe u školi

Graf 10. Netko je govorio drugima ružno o tebi

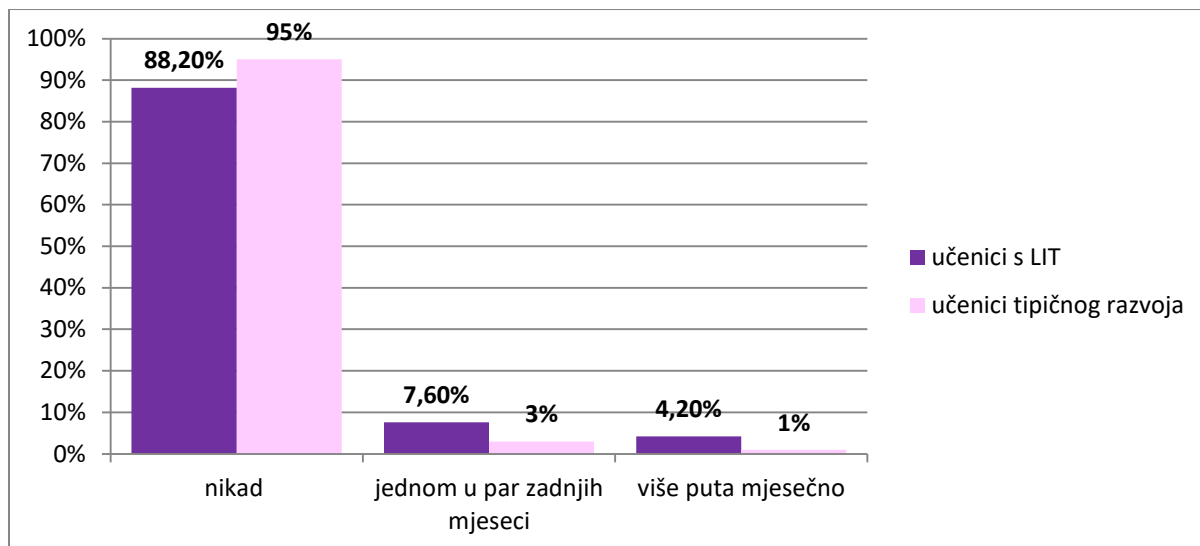

4. NASILJE PUTEM INTERNETA

Kod ispitivanja učestalosti doživljenog nasilja putem Interneta koristila se jedna varijabla „Netko je na Internetu (Facebook, Ask.fm, Twitter i sl.) objavio nešto ružno o tebi“.

Na grafu 11. prikazane su razlike u iskustvima nasilja putem Interneta.

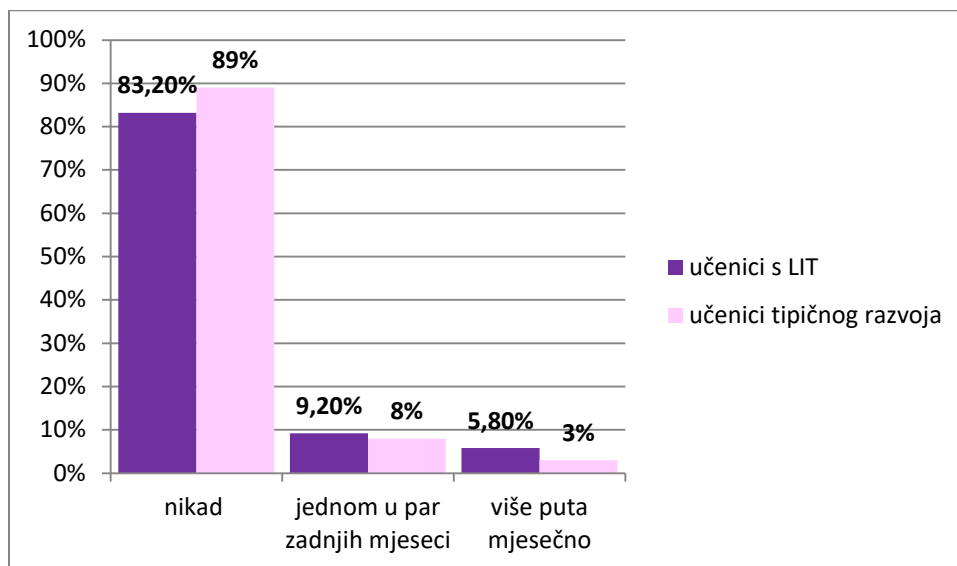
Graf 11. Netko je na Internetu (Facebook, Ask.fm, Twitter i sl.) objavio nešto ružno o tebi

5. SEKSUALNO NASILJE

Ne postoji statistički značajna razlika u doživljaju žrtve seksualnog nasilja (Tablica 6.). Na grafu 12. vidljive su razlike u iskustvima učestalosti doživljaja seksualnog nasilja. Kod ispitivanja učestalosti doživljaja seksualnog nasilja koristila se varijabla „*Dodirivali su te po tijelu na neugodan način*“.

Graf 12. Dodirivali su te po tijelu na neugodan način

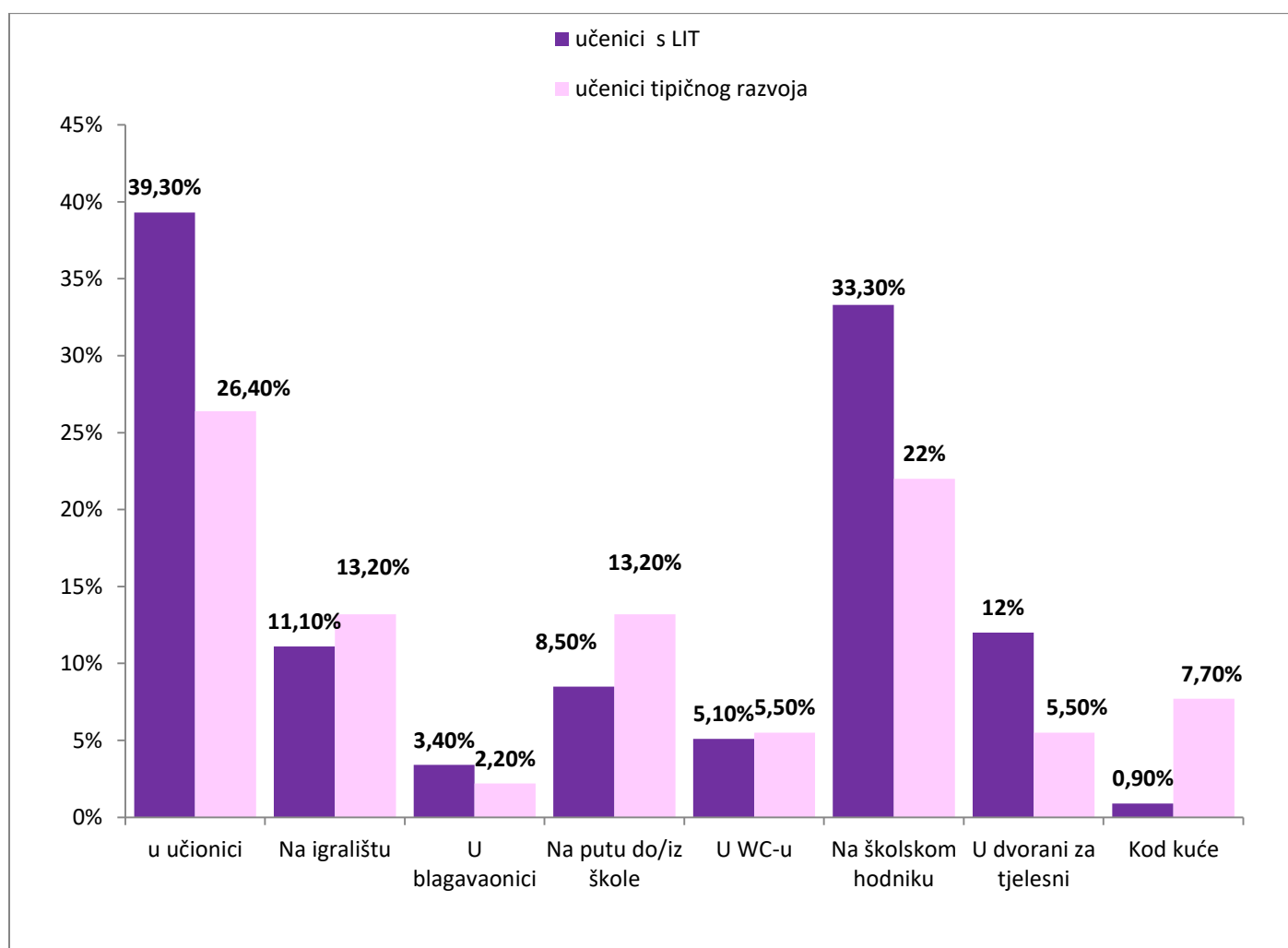

Iz prethodnih grafova (1.-11.) i tablice (6.) vidljivo je da iako razlike između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja postoje, one se nisu pokazale značajne.

MJESTO DOGAĐANJA SITUACIJA VRŠNJAČKOG NASILJA

Iz grafikona 13. vidljivo je kako se nasilje u najvećim postotcima događa u učionici i na školskom hodniku u obje skupine ispitanika. Kod učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća ti postoci su veći nego kod učenika tipičnoga razvoja. Na primjer, nasilje se događa učenicima s lakim stupnjem intelektualnih teškoća u učionici više za 12,9% i na školskom hodniku više za 11,3 % od učenika tipičnog razvoja.

Graf 13. Mjesto događanja svih vrsta vršnjačkog nasilja

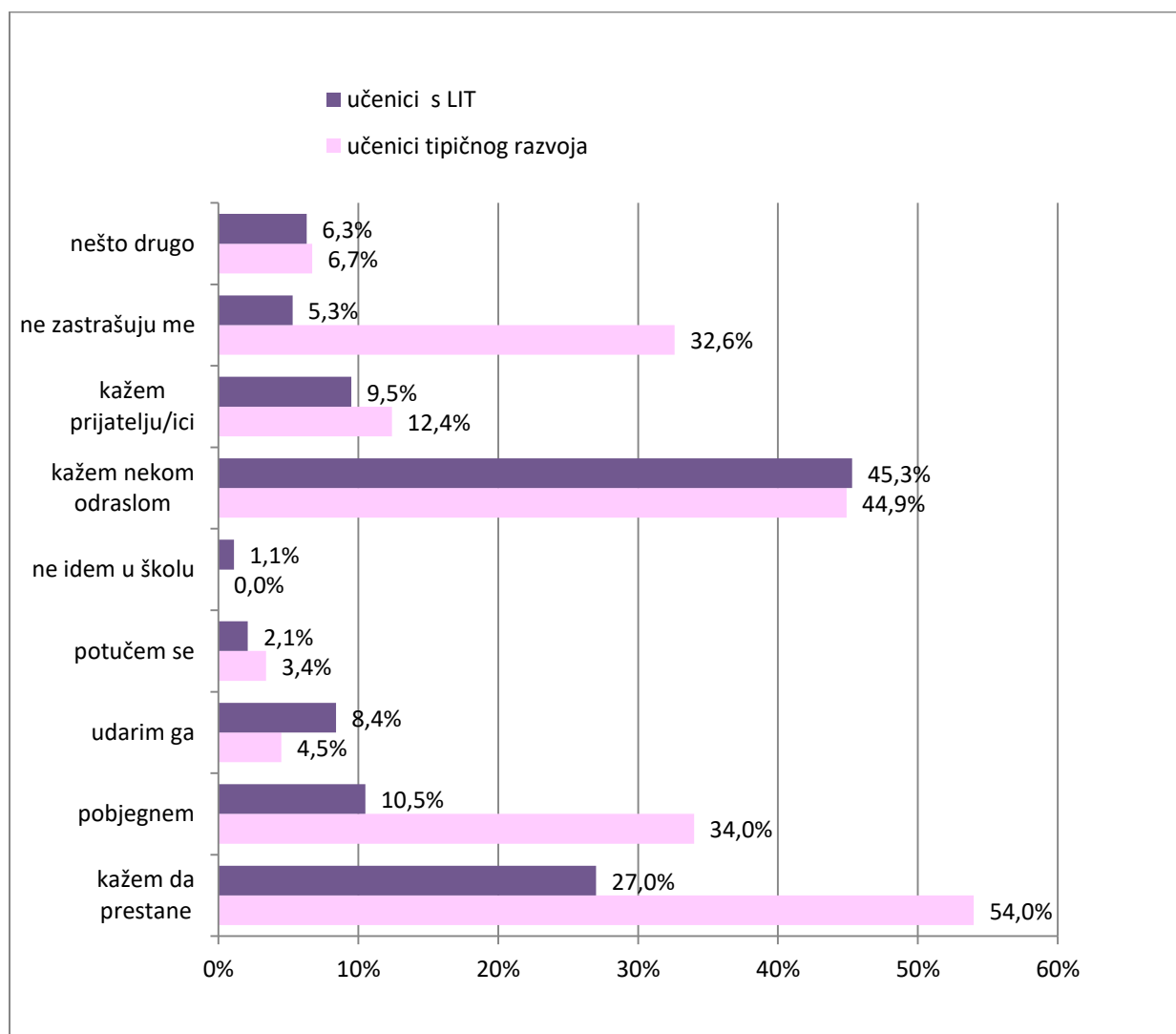
STRATEGIJE SUOČAVANJA S VRŠNJAČKIM NASILJEM

U ovom istraživanju ispitane su i strategije suočavanja s nasiljem tj. što učenici rade u slučajevima kada su žrtve vršnjačkog nasilja. Zanimalo nas je hoće li biti razlika između strategija koje koriste učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenici tipičnog razvoja. U grafovima 14.-17. prikazane su razlike između iskaza učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja na varijablama verbalnog, fizičkog, socijalno – emocionalnog, nasilja putem Interneta i seksualnog nasilja.

Veliki postotak učenika sa i bez lakog stupnja intelektualnih teškoća **kažu nekome odraslome** u situacijama verbalnog nasilja. Samo 27% učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća kažu vršitelju nasilja da **prestane** dok tu strategiju koristi čak 54% učenika tipičnog razvoja i to je najčešća strategija u situacijama verbalnog nasilja kod tih učenika. Čak 34% učenika s LIT u situacijama verbalnog nasilja **pobjegnu**, dok samo 10,5% učenika tipičnog razvoja koriste tu strategiju.

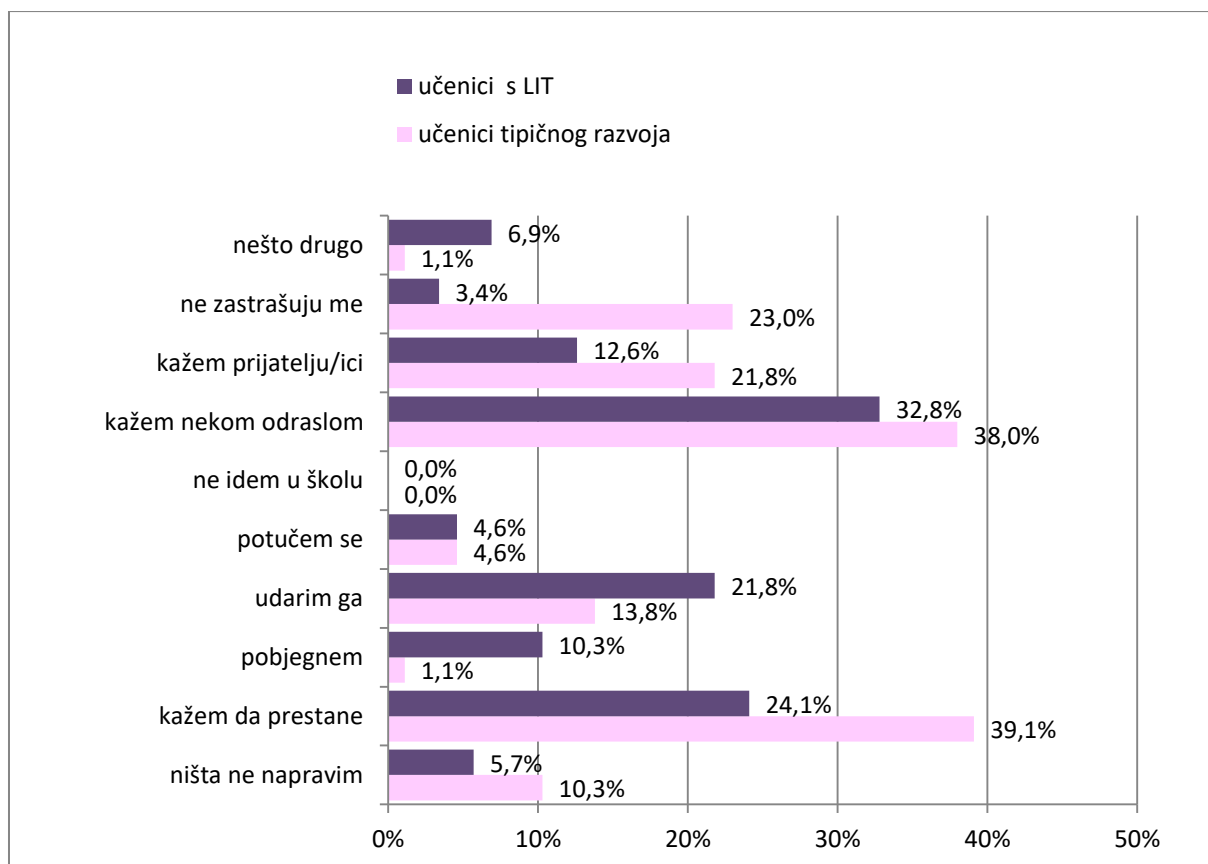
U pitanju koje se odnosi na način reagiranja na verbalno nasilje učenici s LIT u većem postotku od učenika tipičnog razvoja reagiraju na način da pobjegnu (10.5%) ili udare vršitelja nasilja (8.4%), dok učenici tipičnog razvoja u većoj mjeri kažu nasilnicima da prestanu (54%) te češće iskazuju kako nisu zastrašeni od strane vršitelja nasilja (32.6%), za razliku od učenika s LIT koji kažu vršiteljima nasilja da prestanu u 27% slučajeva te samo 5.3% njih izjavljuje da nisu zastrašeni.

Graf 14. Što učenici naprave u situacijama verbalnog nasilja

U situacijama fizičkog nasilja obje skupine učenika podjednako *kažu nekoj odrasloj osobi*. Učenici s LIT češće *pobjegnu* od svojih vršnjaka (10,3% , dok 1,1% učenika tipičnog razvoja pobjegne). Učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća najčešće kažu nekome odraslom (32,8%) dok učenici tipičnog razvoja najčešće kažu vršitelju fizičkog nasilja da prestane (39,1%). Samo 24,1% učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća kažu vršitelju nasilja da prestane.

Graf 15. Što učenici naprave u situacijama fizičkog nasilja

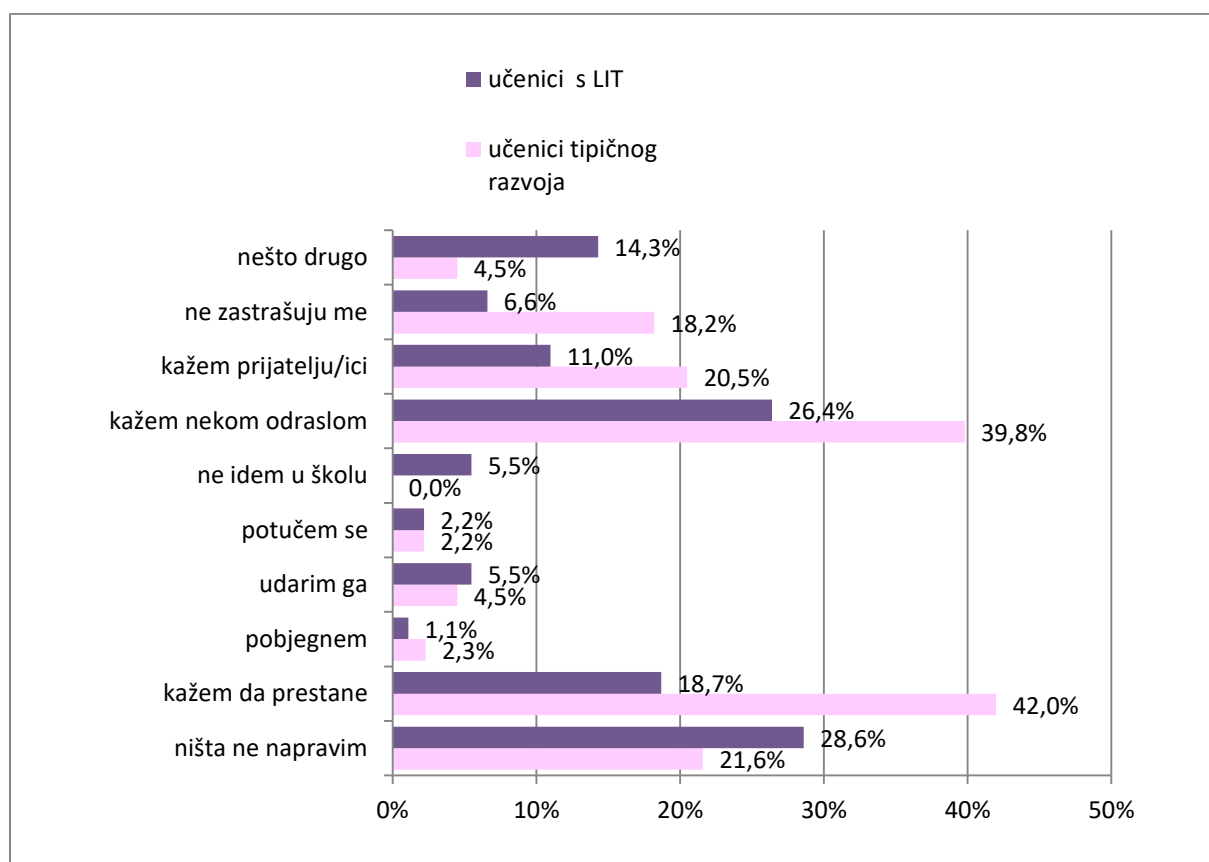

U situacijama socijalno–emocionalnog nasilja i *cyberbulliyinga* učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća najčešće ne naprave **ništa** (28,6%) ili *kažu nekom odraslom* (26,4%).

Učenici tipičnoga razvoja u situacijama socijalno – emocionalnog nasilja i nasilja putem Interneta najčešće kažu vršiteljima nasilja da **prestanu** (42%) ili *kažu o tome nekoj odrasloj osobi* (39,8%).

Samo 18% učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća kaže vršitelju nasilja da prestane to raditi.

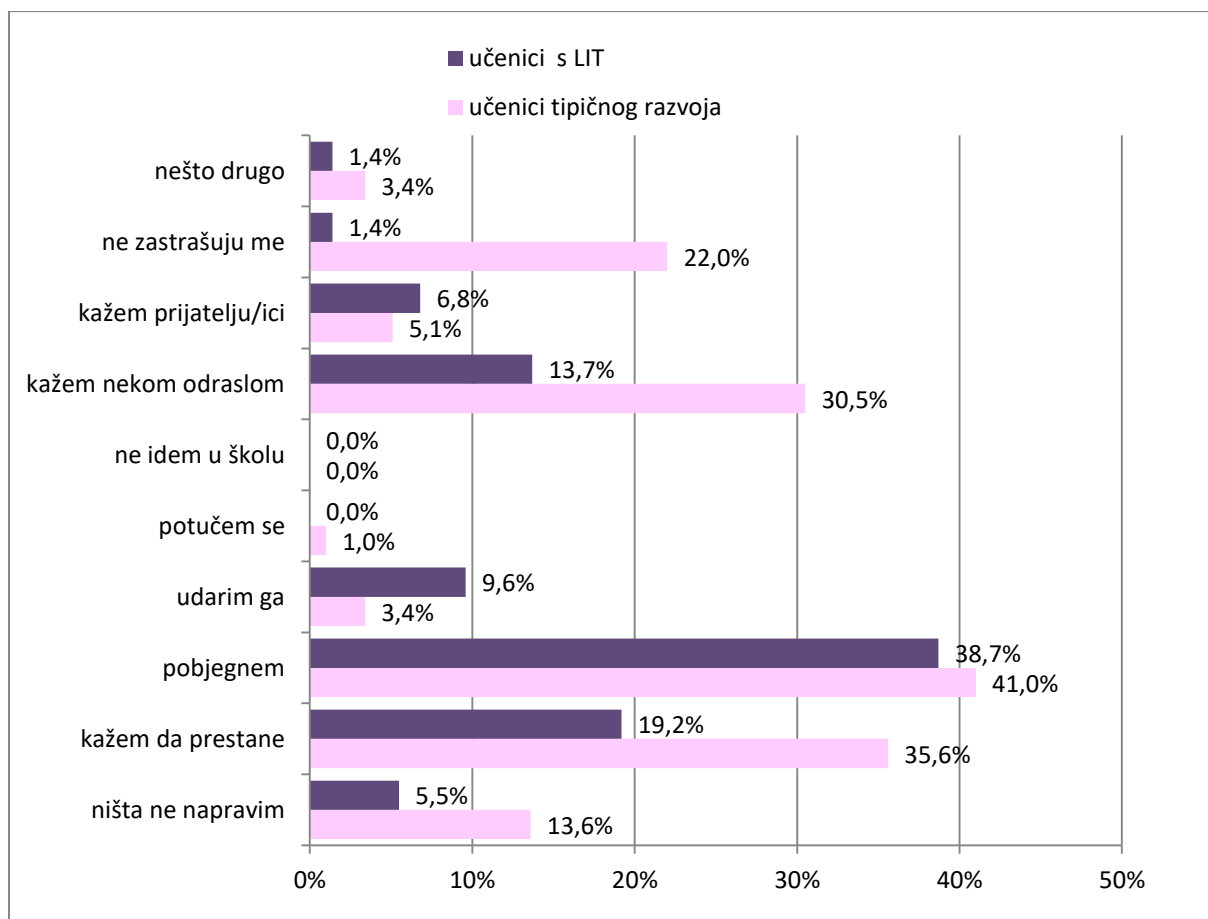
Graf 16. Što učenici naprave u situacijama socijalno - emocionalnog nasilja i nasilja putem Interneta

Rezultati obje skupine ispitanika pokazuju kako u situacijama seksualnog nasilja učenici najčešće **pobjegnu** (41% učenika s LIT i 38,7% učenika TR).

Kada su žrtvom ove vrste nasilja, **30,5%** učenika tipičnog razvoja kažu nekome odraslom, dok to isto napravi samo **13,7%** učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća.

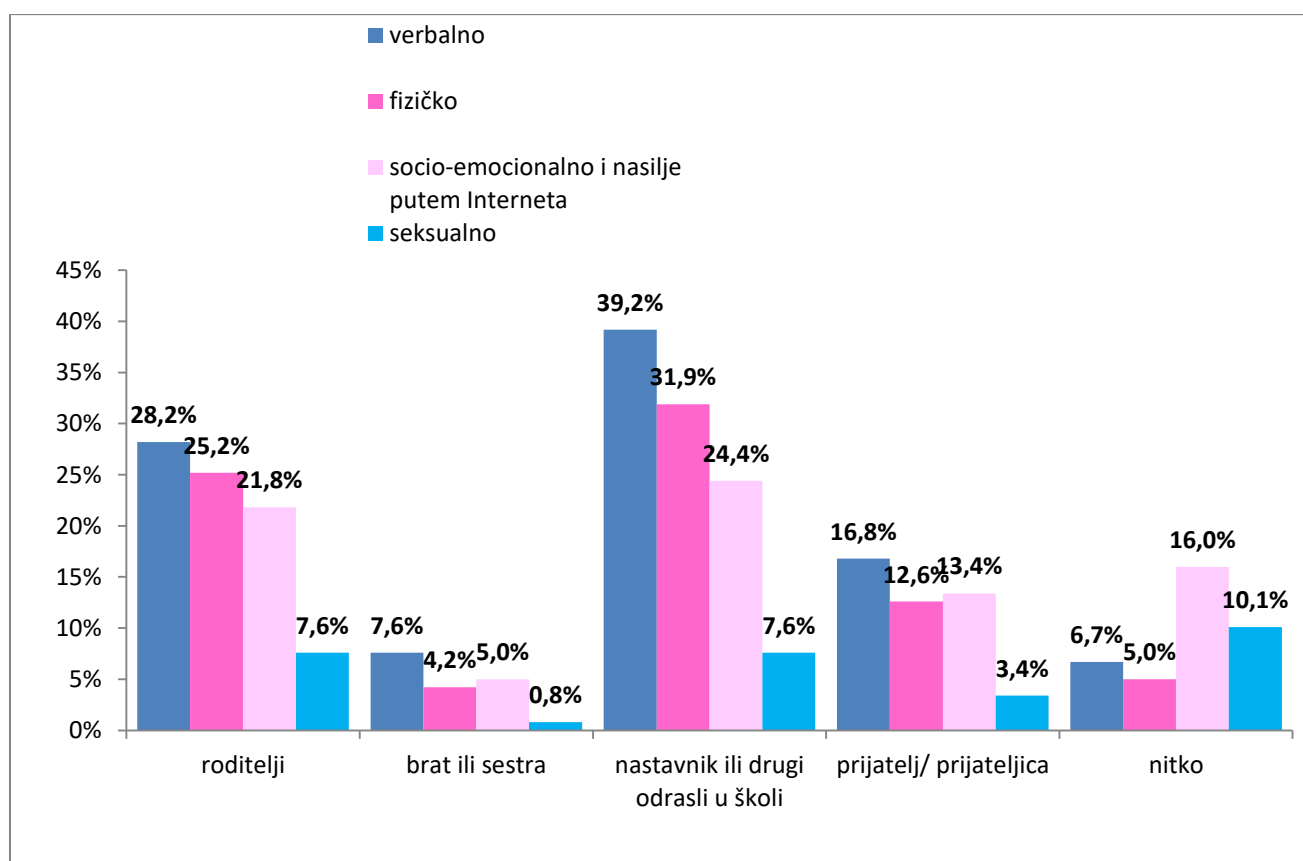
Graf 17. Što učenici naprave u situacijama seksualnog nasilja

RAZGOVARANJE O VRŠNJAČKOM NASILJU

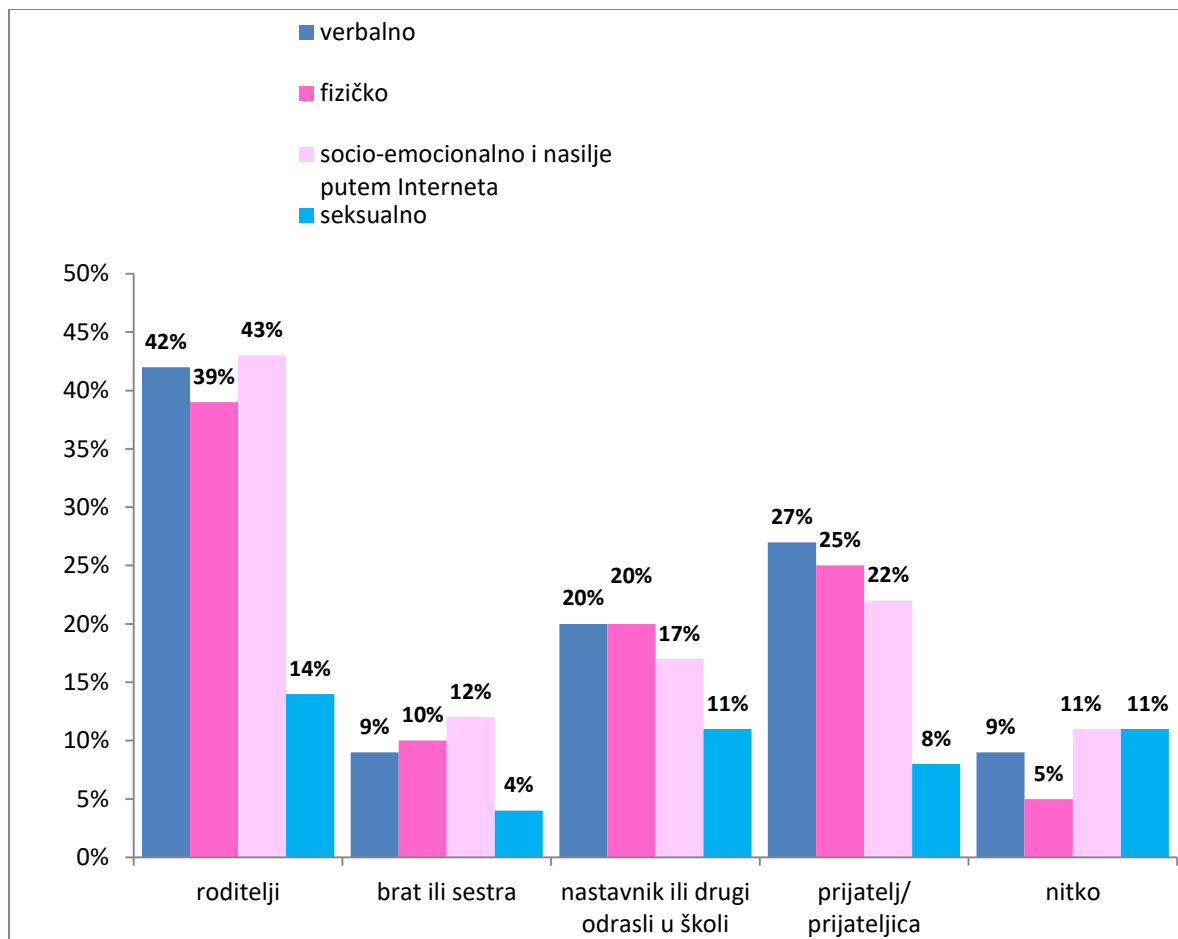
O situacijama svih vrsta nasilja učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća najčešće razgovaraju s *nastavnicima ili drugim odraslim osobama u školi* (39,2 % za verbalno, 31,9% za fizičko, 24,4% za socijalno–emocionalno i nasilje putem Interneta te 7,6% za seksualno), a zatim s *roditeljima* (28.2% za verbalno, 25,2% za fizičko, 21,8% za socijalno –emocionalno i nasilje putem Interneta te 7,6% za seksualno).

Graf 18. S kime su razgovarali učenici s LIT o iskustvu vršnjačkog nasilja

Učenci tipičnog razvoja o situacijama nasilja najčešće razgovaraju sa svojim **roditeljima** (42% za verbalno, 39% za fizičko, 43% za socijalno–emocionalno i nasilje putem Interneta te 14% za seksualno), a zatim s **prijateljima i prijateljicama** (27% za verbalno, 25% za fizičko, 22% za socijalno–emocionalno i nasilje putem Interneta te 8% za seksualno).

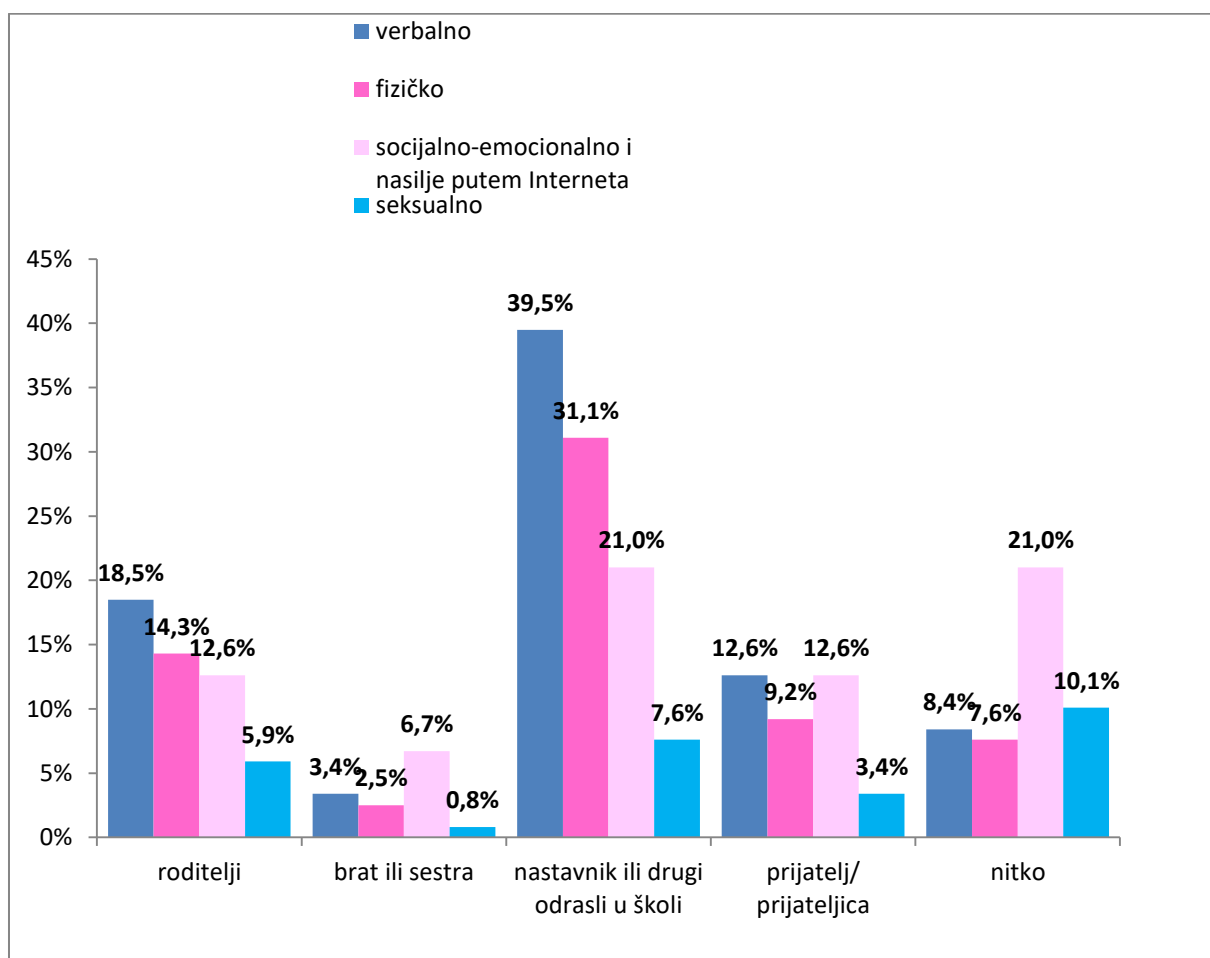
Graf 19. S kime su razgovarali učenci tipičnog razvoja o iskustvu vršnjačkog nasilja

PRUŽANJE POMOĆI U SITUACIJAMA NASILJA

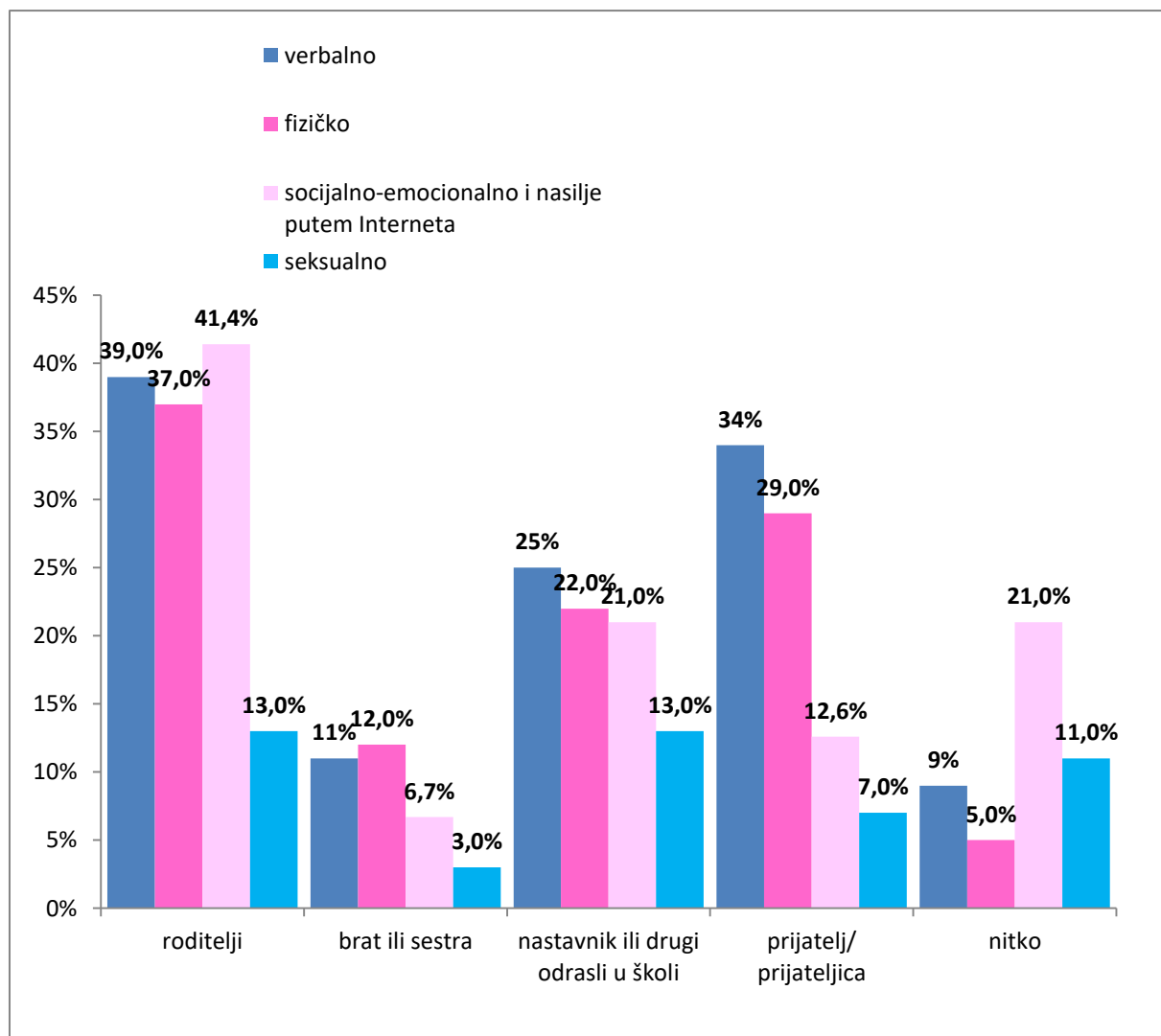
Učenicima s lakim stupnjem intelektualnih teškoća najčešće pomažu *nastavnici ili druge odrasle osobe u školi* (39,5% u situacijama verbalnog, 31,1% fizičkog, 21% socijalno – emocionalnog i nasilja putem Interneta te 7,6% u situacijama seksualnog nasilja).

Graf 20. Tko je pokušao pomoći učenicima s LIT u situacijama nasilja među vršnjacima

Učenicima tipičnog razvoja najčešće pomažu **roditelji** (39% u situacijama verbalnog, 37% fizičkog, 41,4% socijalno – emocionalnog i nasilja putem Interneta te 13% u situacijama seksualnog nasilja). Zatim im pomažu prijatelji ili prijateljice (34% u situacijama verbalnog, 29% fizičkog, 12,6% socijalno – emocionalnog i nasilja putem Interneta te 7% u situacijama seksualnog nasilja).

Graf 21. Tko je pokušao pomoći učenicima tipičnog razvoja u situacijama nasilja među vršnjacima

Učenicima s lakim stupnjem intelektualnih teškoća podršku i pomoć u situacijama nasilja daleko najčešće pružaju **nastavnici ili druge odrasle osobe u školi**, dok učenicima tipičnog razvoja podršku i pomoć pružaju na prvom mjestu **roditelji**.

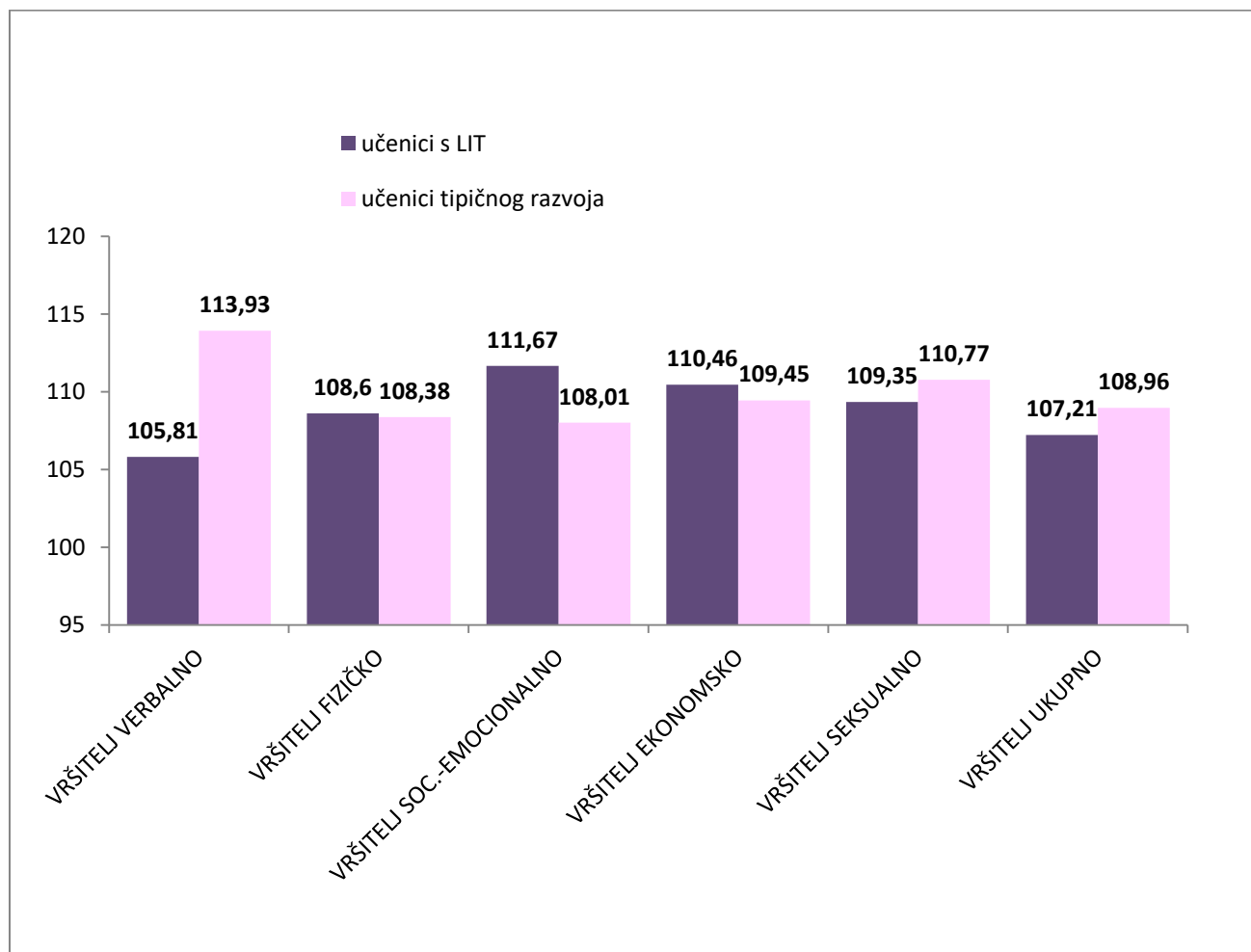
Rezultati ovog istraživanja pokazuju kako ne postoji statistički značajna razlika između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja u njihovoj samoprocjeni iskustva žrtve vršnjačkog nasilja. Za obje skupine ispitanika mjesto na kojem najčešće doživljavaju nasilje je učionica, školski hodnik i igralište. Kada su suočeni sa situacijama vršnjačkog nasilja u ulozi žrtve, učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća u verbalnom, fizičkom i socijalno emocionalnom nasilju najčešće to kažu nekome odraslome. Sljedeća strategija koju često koriste je da kažu vršitelju nasilja da prestane, ali to čine rjeđe nego učenici tipičnog razvoja. Učenici tipičnog razvoja u češće nego učenici s LIT iskazuju kako ih vršitelji nasilja ne zastrašuju. Učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća o situacijama vršnjačkog nasilja najčešće razgovaraju s nastavnicima i zatim roditeljima. Oni su isto tako i osobe koje im pružaju pomoć u situacijama nasilja. S druge strane, učenici tipičnog razvoja najčešće o tome razgovaraju s roditeljima te zatim nastavnicima i prijateljima/prijateljicama te ima oni najčešće pružaju pomoć.

UČESTALOST VRŠENJA VRŠNJAČKOG NASILJA

Prvo će se iznijeti deskriptivna analiza rezultata učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja na skupnim varijablama doživljaja vršenja nasilja, zatim statističke značajnosti razlika između dvije skupine ispitanika, a nakon toga će se usporediti rezultati učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnoga razvoja na pojedinoj varijabli temeljem deskriptivne analize.

Na grafu 22. prikazani su srednji rangovi (*Mean Rank*) doživljaja vršenja nasilja po skupnim varijablama vrsta nasilja (verbalno, fizičko, socijalno-emocionalno, ekonomsko i seksualno) te ukupni doživljaj vršenja nasilja učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja.

Graf 22. Učestalost doživljaja vršenja nasilja po skupnim varijablama

Iz tablice 7. vidljivo je da su sve značajnosti veće od 0,05 i stoga možemo zaključiti da **ne** postoji statistički značajna razlika između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja u samoprocjeni njihovog nasilnog ponašanja prema vršnjacima. Hipoteza H2 je također opovrgnuta.

Tablica 7. Vršitelji vršnjačkog nasilja-statistička značajnost razlike između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja

OBLICI NASILJA	VERBALNO	FIZIČKO	SOCIJALNO-EMOCIONALNO	SEKSUALNO
Mann-Whitney-U	5451,500	5770,000	5751,000	5873,000
Wilcoxon W	12591,500	10621,000	10801,000	13013,000
Z	-1,024	-,032	-,501	-,637
Asymp. Sig. (2-tailed)	0,306	0,975	0,617	0,524

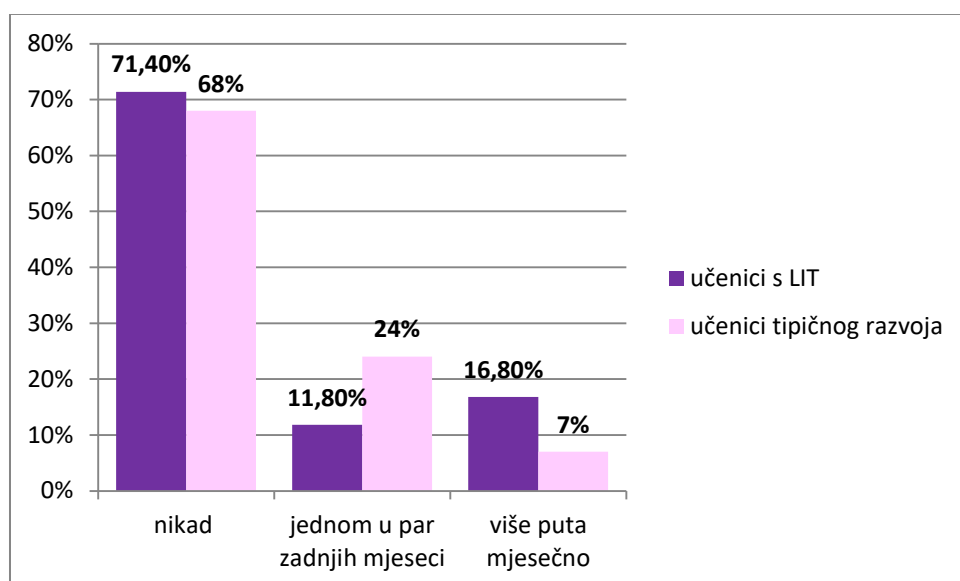
VRŠITELJI VRŠNJAČKOG NASILJA

U grafovima 23.- 33. prikazani su odgovori učenika s LIT i učenika tipičnog razvoja na pitanja koja se odnose na njih kao vršitelje nasilja podijeljeni u verbalno, fizičko, socijalno – emocionalno, nasilje putem Interneta i seksualno nasilje. Statističkom obradom podataka ustanovljeno je da ne postoji statistički značajna razlika između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnoga razvoja (Tablica 7.).

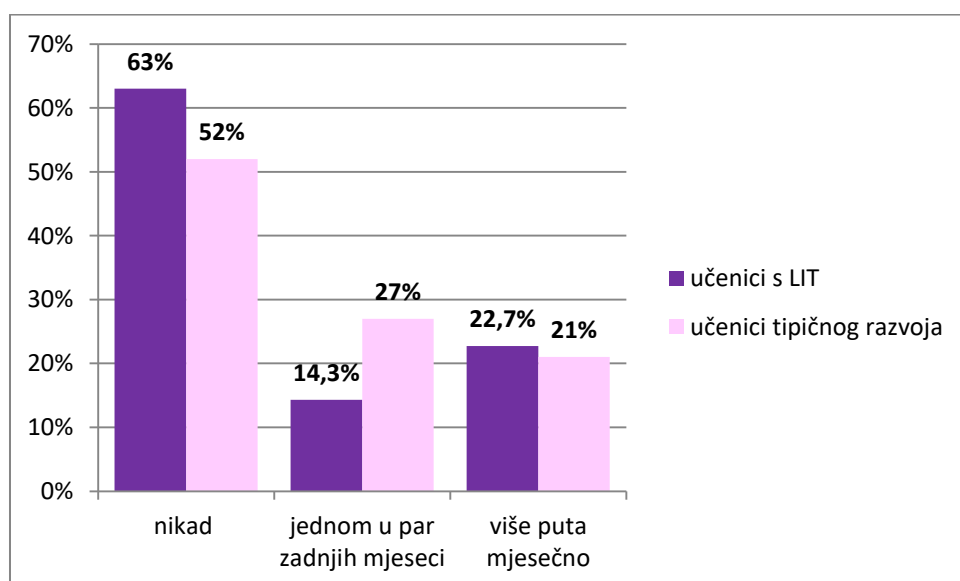
1. Verbalno nasilje

Statističkom analizom dokazano je da **ne** postoji statistički značajna razlika u doživljaju vršenja verbalnog nasilja (Tablica 7.). Učestalost doživljaja vršenja verbalnog nasilja je ispitana česticama „Vrijedaš drugu djecu na ružan način“, „Govoriš drugima ružne riječi“ i „Prijetiš drugima“. Razlike na pojedinoj varijabli unutar verbalnog nasilja prikazane su na grafovima 23., 24. i 25.

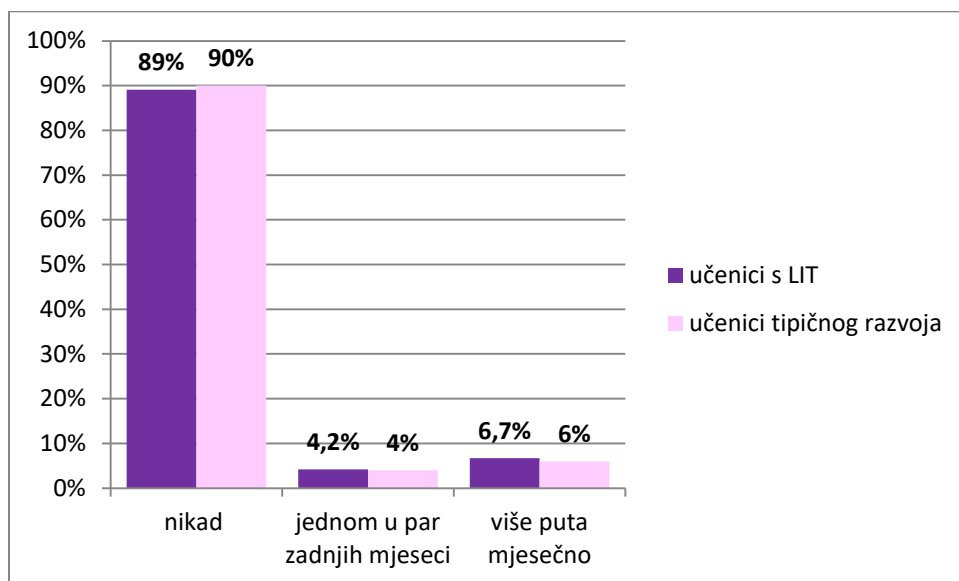
Graf 23. Vrijedaš drugu djecu na ružan način

Graf 24. Govoriš drugima ružne riječi

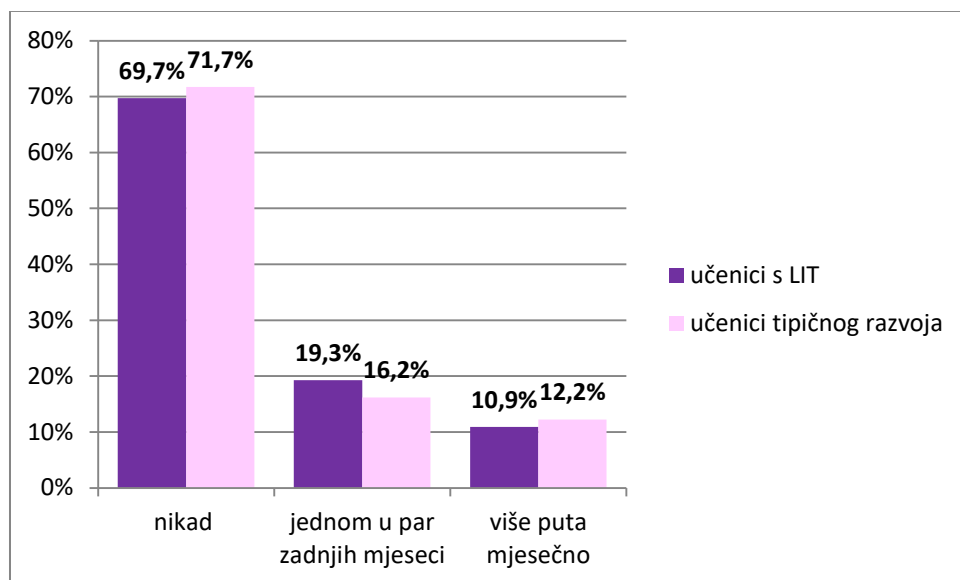
Graf 25. Prijetiš drugima

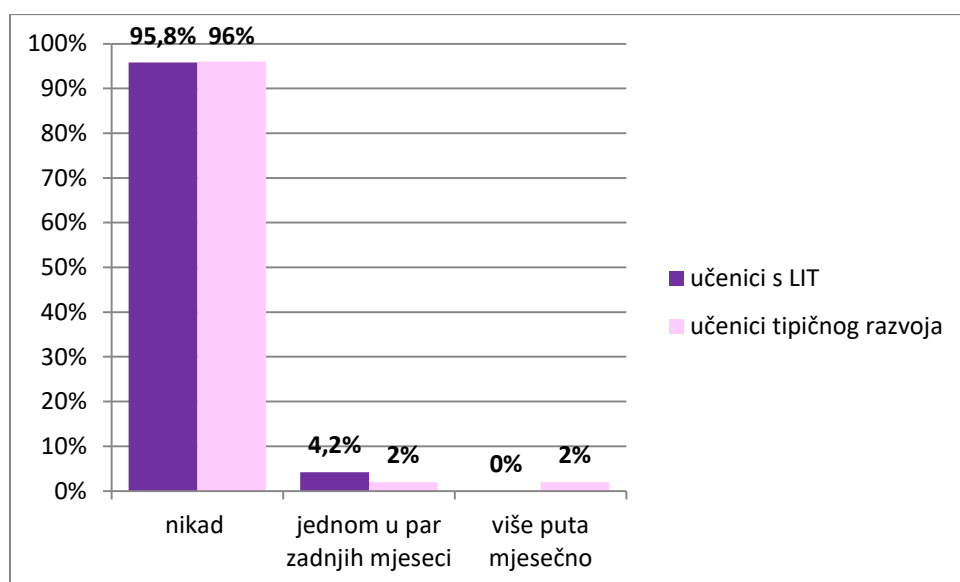
2. Fizičko nasilje

Statističkom analizom dokazano je da **ne** postoji statistički značajna razlika u doživljaju vršenja fizičkog nasilja (Tablica 7.). Kod ispitivanja učestalosti doživljaja vršenja fizičkog nasilja koristile su se varijable „*Udariš ili gurneš nekoga*“ „*Nekoga jako istučeš*“ i „*Nekoga ozlijediš*“. Na grafovima 26., 27. i 28. Prikazane su razlike na pojedinoj varijabli unutar fizičkog nasilja.

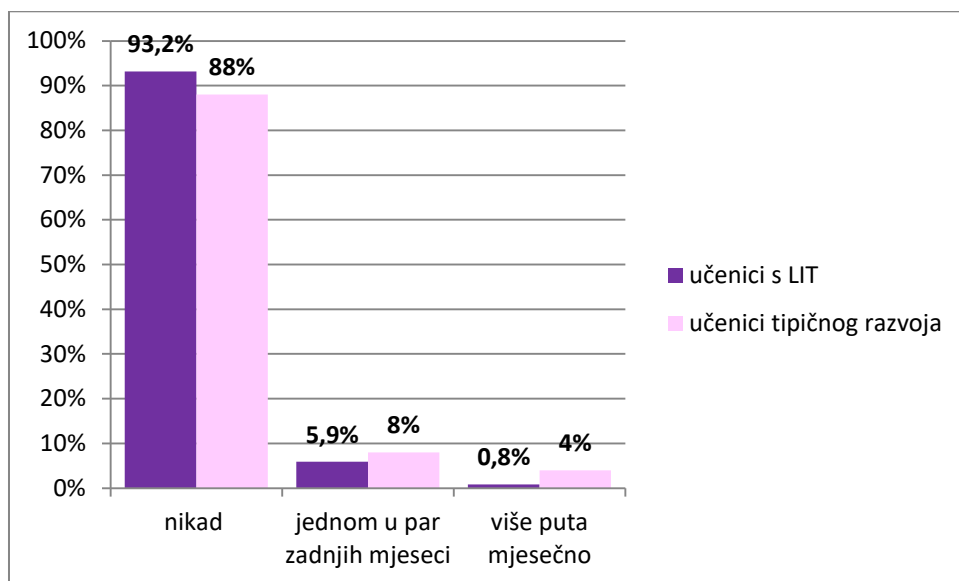
Graf 26. Udariš ili gurneš nekoga

Graf 27. Nekoga jako istučeš

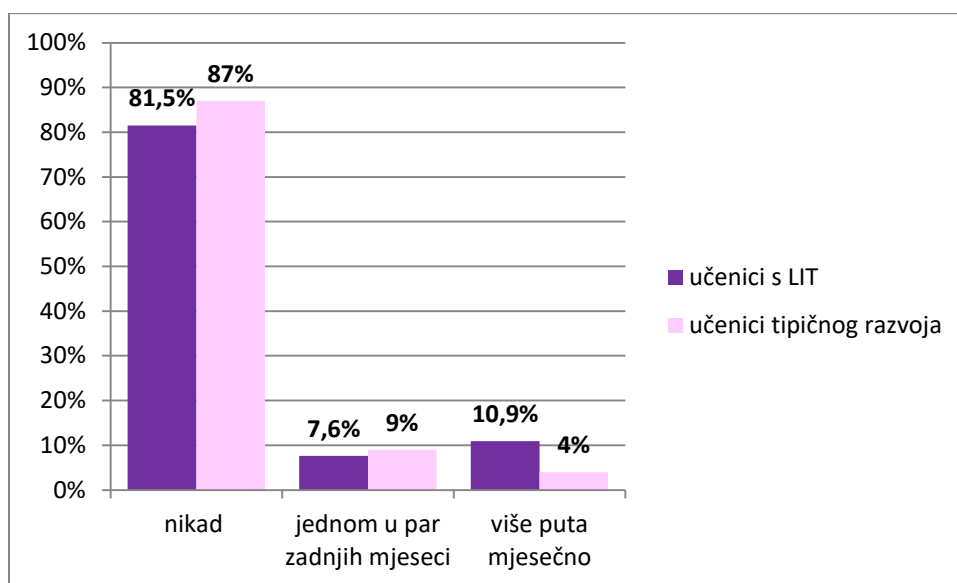
Graf 28. Nekoga ozlijediš

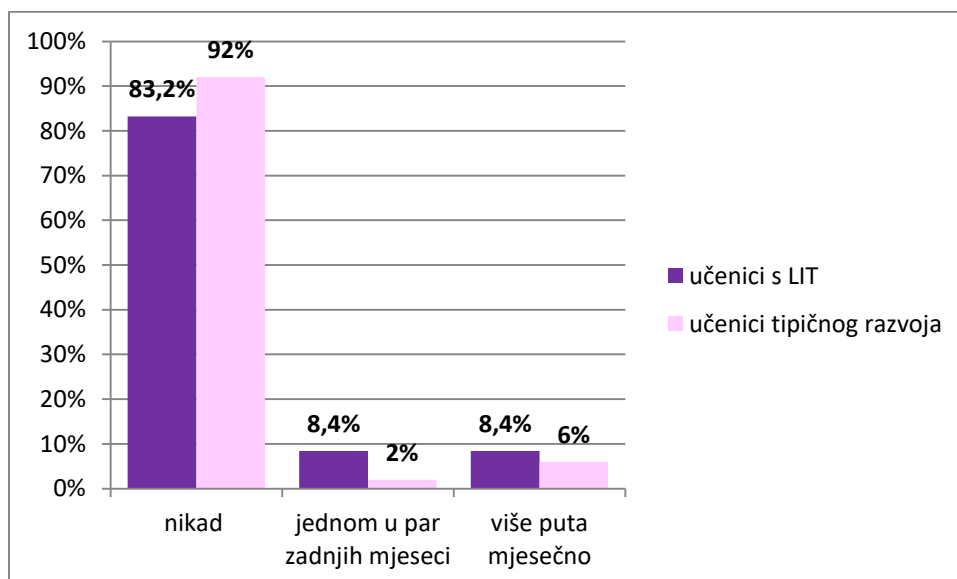
3. Socijalno – emocionalno nasilje

Statističkom analizom dokazano je da **ne** postoji statistički značajna razlika u doživljaju vršenja socijalno-emocionalnog nasilja (Tablica 7.). Kod ispitivanja učestalosti doživljaja vršenja socijalno - emocionalnog nasilja koristile su se varijable „*Ne dozvoljavaš nekome da se druži s tobom i tvojim prijateljima*“ , „*Namjerno ne obraćaš pažnju na nekoga tko se prema tebi O.K. ponaša*“ i „*Govoriš drugima ružno o nekome*“. Na grafovima 29., 30. i 31. prikazane su razlike na pojedinoj varijabli unutar fizičkog nasilja.

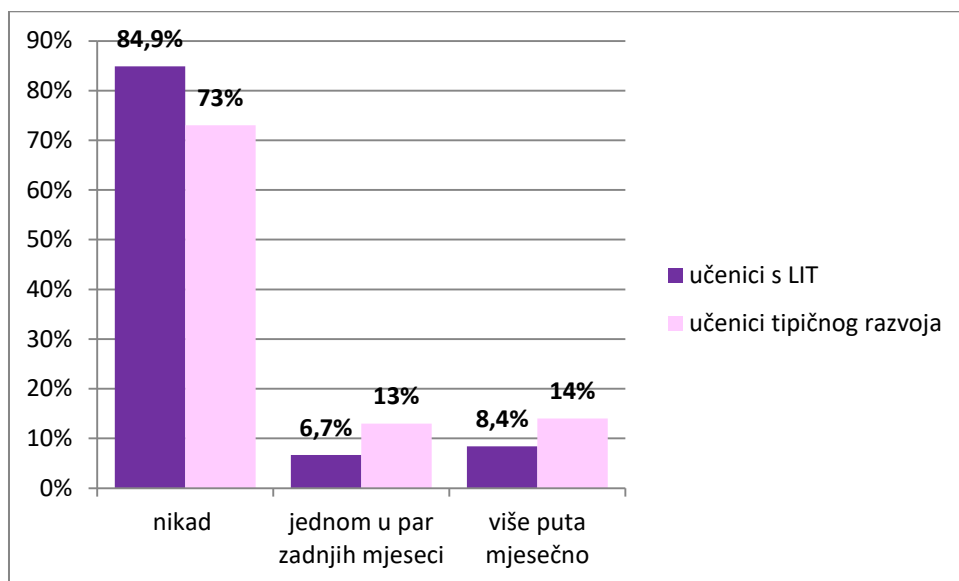
Graf 29. Ne dozvoljavaš nekome da se druži s tobom i tvojim prijateljima

Graf 30. Namjerno ne obraćaš pažnju na nekoga tko se prema tebi O.K. ponaša

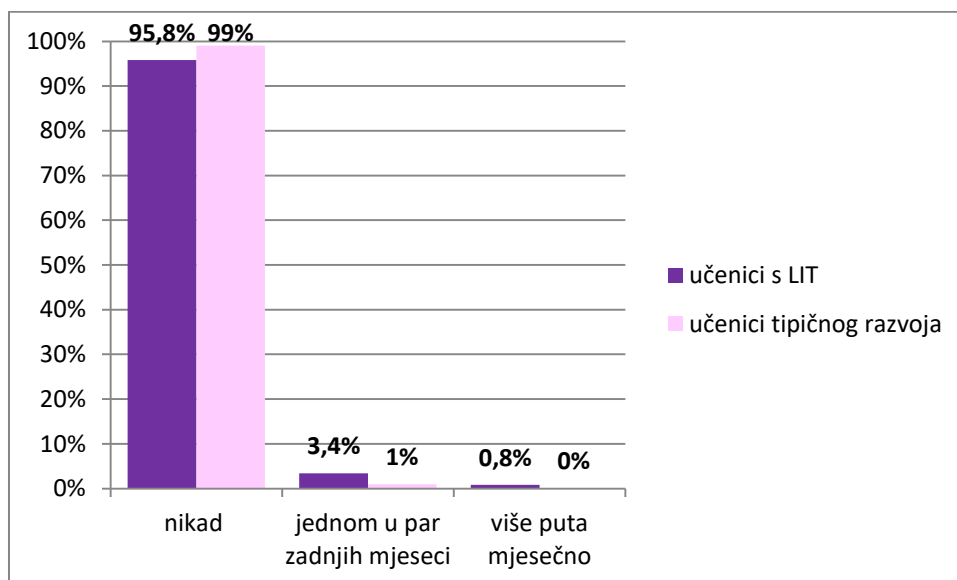
Graf 31. Govoriš drugima ružno o nekome

4. Nasilje putem Interneta

Kod ispitivanja učestalosti doživljaja vršenja nasilja putem Interneta koristila se jedna varijabla „Na Internetu (Facebook, Ask.fm, Twitter i sl.) si objavio nešto ružno o nekoga“. Na grafu 32. prikazane su razlike u iskustvima nasilja putem Interneta.

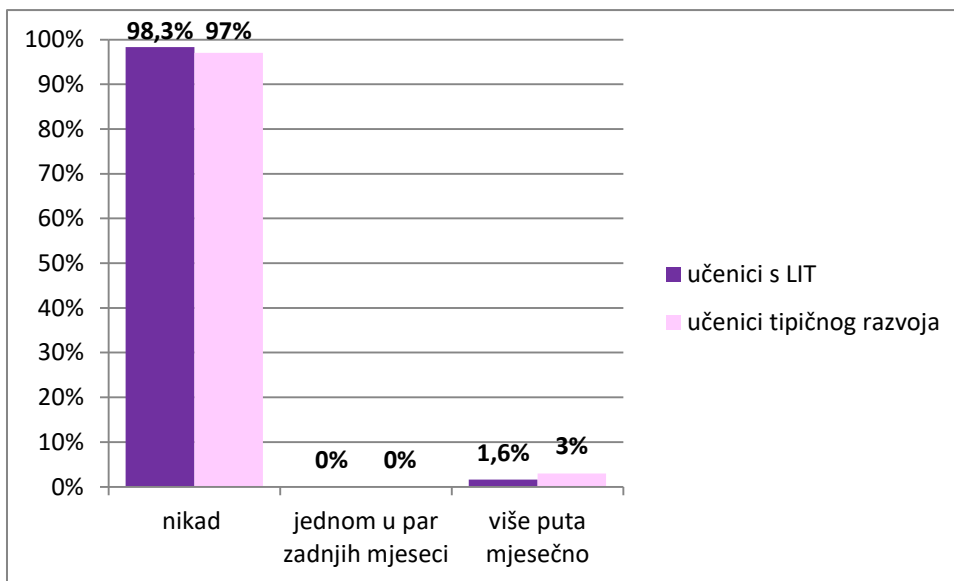
Graf 32. Na Internetu (Facebook, Ask.fm, Twitter i sl.) si objavio nešto ružno o nekome

5. Seksualno nasilje

Statističkom analizom dokazano je da **ne** postoji statistički značajna razlika u doživljaju vršenja nasilja putem Interneta (Tablica 7.). Na grafu 33. su vidljive razlike u doživljaju učestalosti vršenja seksualnog nasilja. Kod ispitivanja učestalosti doživljaja seksualnog nasilja koristila se varijabla „*Dodiruješ nekoga po tijelu na neugodan način*“.

Graf 33. Dodiruješ nekoga po tijelu na neugodan način

Iako nije pronađena statistički značajna razlika u učestalosti doživljaja vršenja nasilja između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja, razlike postoje. Učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća su u većoj mjeri iskazali da su vršitelji nasilja u socijalno – emocionalnom i nasilju putem Interneta.

4. RASPRAVA

Cilj ovog istraživačkog diplomskog rada bio je dobiti uvid u razlike i iskustvima vršnjačkog nasilja između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja temeljem njihove samoprocjene.

Istraživanja provedena na temu nasilja i učenicima s teškoćama u razvoju, i učenika s intelektualnim teškoćama daju različite rezultate. Veći broj istraživanja (Reiter, Bryen i Shachar, 2007., Emmerson, 2010., Glumbić i Žunić -Pavlović, 2010., Rose i sur. 2015.) ,u kojima s učenici s intelektualnim teškoćama sami procjenjivali izloženost vršnjačkom nasilju, svojim rezultatima pokazuje kako su učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća u većem riziku za postajanjem žrtvama vršnjačkog nasilja. Rezultati ovog istraživanja pokazuju kako nema statistički značajne razlike u iskustvu vršnjačkog nasilja između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i onih tipičnoga razvoja. Isto je pokazalo i istraživanje Karni Vizer (2015.) u čijem istraživanju nije pronađena statistički značajna razlika u iskustvima nasilja učenika s teškoćama i učenicima tipičnog razvoja. U tom istraživanju sudjelovalo je 561 učenik (12-15 godina) od kojih 197 s teškoćama u razvoju. Učenici su popunjavali upitnik nasilja i viktimizacije. Također, i rezultati istraživanja Reiter i Lapidot – Lefler (2007.) pokazuju da je vršnjačko nasilje – viktimizacija i vršenje nasilja podjednako zastupljena kod učenika s intelektualnim teškoćama i kod učenika tipičnog razvoja. Istraživanju Reiter i Lapidot – Lefler (2007.) provedeno je u Izraelu na uzorku od 186 učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća iz dvije škole. Učenici su bili dobi 12-21 godine. Popunjavali su upitnike vršnjačkog nasilja. Upitnike su popunjavali i njihovi učitelji te je pronađena statistički značajna povezanost između njihovih odgovora.

Važno je napomenuti kako je u ovom istraživanju korištena metoda samoprocjene, što znači da su učenici sami izjavljivali i procjenjivali jesu li i u kojoj mjeri žrtve i/ ili vršitelji vršnjačkog nasilja (učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća uz podršku ispitivačica koje su pojašnjavale potencijalne nejasnoće). Većina istraživanja koja se bave istraživanjem vršnjačkog nasilja koristi metodu samoiskaza, tj. samoprocjene jer se smatra da će žrtva najbolje znati je li nad njom vršeno nasilje. Kod ovakvog pristupa, moguće je da ispitanici umanjuju vlastitu viktimizaciju iz straha odnosno nesvjesnosti, ili da ju uvećavaju jer ne pristupaju toj temi s ozbiljnošću. Također, kod samoprocjene vlastitih nasilničkih ponašanja moguće je da su ispitanici bili neiskreni i umanjivali ili poricali vršenje nasilja.

Istraživanje Vuk (2018.) provedeno u sklopu istog projekta kao i ovo pokazalo je da djelomično postoje razlike između iskaza učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i njihovih učitelja, tj. da ne postoji statistički značajna povezanost u procjeni učitelja i samoprocjeni učenika na varijabli doživljaja nasilja, dok u vršenju nasilja učenika kao žrtve postoji statistički značajna povezanost.

Rezultati istraživanja dobiveni deskriptivnom obradom nam pokazuju trendove u iskustvima nasilja među vršnjacima učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnog razvoja.

Situacije vršnjačkog nasilja među vršnjacima najčešće se događaju u učionici i na školskom hodniku za obje skupine ispitanika. Istraživači Fekkes, Pijpers i Verloove – Vanhorick (2005.) došli su do sličnih rezultata da se nasilje najčešće događa u učionici i na školskom igralištu. Njihovo istraživanje je provedeno u 32 škole u Nizozemskoj te je sudjelovalo 2766 učenika 9-11 godina.

Kada su suočeni sa situacijama nasilja u kojima su oni žrtve, učenici s LIT to najčešće kažu nekoj odrasloj osobi, kažu osobi da prestane, ali u puno manjem postotku nego učenici tipičnog razvoja. Iako nije velika razlika, učenici s LIT u većim postocima pobjegnu od vršitelja nasilja što nije strategija koja zaustavlja nasilje. Brennan i sur. (2012.), su proveli kvalitativno istraživanje u kojem je sudjelovalo 20 osoba s intelektualnim teškoćama, članovi njihovih obitelji i osobe koje im pružaju podršku u zajednici. Pokazalo se kako se učenici s intelektualnim teškoćama najčešće povlače iz nasilničke situacije. Potrebno je raditi s učenicima s intelektualnim teškoćama na podizanju samopouzdanja i samozastupanja te ih učiti kako reći vršiteljima nasilja da prestanu.

Učenici s LIT o iskustvima vršnjačkog nasilja najčešće razgovaraju s nastavnicima, učiteljima ili stručnim suradnicima u školama, dok učenici tipičnog razvoja najčešće razgovaraju o tome s roditeljima i prijateljima. Jedno od mogućih objašnjenja ovog rezultata može biti u tome da su učitelji i nastavnici svjesni da su učenici s teškoćama u većem riziku za postajanjem žrtve vršnjačkog nasilja i zbog toga možda više pažnje posvećuju razgovorima o vršnjačkom nasilju s tim učenicima nego što to rade s učenicima bez teškoća. Istraživanje Lung i sur., (2019.) ispitalo je učenike s intelektualnim teškoćama, ADHD-om, poremećajima iz spektra autizma i teškoćama u učenju te njihove roditelje o situacijama vršnjačkog nasilja. Samo je 10% roditelja je znalo da su njihova djeca doživjela vršnjačko nasilje. Nadalje, istraživanja su pokazala kako učenici s LIT imaju manje prijatelja te su ta prijateljstva manje intenzivna od

prijateljstava učenika tipičnog razvoja (Tipton i sur., 2011. i Rose i sur., 2011.). To može biti razlog da prijatelji često nisu osobe s kojima razgovaraju o nasilju koje je nad njima vršeno.

Učenicima s LIT najviše pružaju pomoć nastavnici ili druge odrasle osobe u školi u situacijama nasilja među vršnjacima, a učenicima tipičnoga razvoja roditelji i prijatelji.

U ovom istraživanju je pokazano da nema razlike u učestalosti činjenja vršnjačkog nasilja između eksperimentalne i kontrolne skupine u svim ispitanim vrstama nasilja (verbalno, fizičko, seksualno i nasilje putem Interneta) u ulozi žrtve i ulozi vršitelja nasilja.

Kod iskustava s nasiljem putem Interneta, također nije pronađena statistički značajna razlika između učenika s lakim stupnjem intelektualnih vještina i tipičnoga razvoja. Do tih rezultata su došli i istraživači Begara Iglesias, Gomez i Alcedo Rdoriguez (2019.). Oni takav rezultat objašnjavaju time da učenici s intelektualnim teškoćama imaju manje pristupa novim tehnologijama, i samim time društvenim mrežama te ograničeno korištenje istih. S obzirom na to, predviđaju povećanje postotaka viktimizacije učenika s intelektualnim teškoćama u cyberbullyingu.

Razlike između iskustva vršnjačkog nasilja između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća nisu statistički značajne ali one postoje. Učenici s lakim stupnjem intelektualni teškoća imaju specifičnosti u adaptivnim vještinama, socijalnim vještinama i socijalnim kompetencijama te brojni istraživači smatraju da su zbog toga u povećanom riziku za sudjelovanjem u vršnjačkom nasilju (Christensen i sur., 2012.; Rose i sur., 2015.; Lung i sur., 2019.). Razlike između učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i učenika tipičnoga razvoja vezana uz mjesto događanja vršnjačkog nasilja, strategije suočavanja sa situacijama nasilja te s obzirom na osobu s kojom razgovaraju o nasilju te koja im pruža pomoć prikazane su deskriptivnom analizom. Ti rezultati mogu pridonijeti boljem razumijevanju vršnjačkog nasilja kod učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća te pomoći u kreiranju preventivskih i intervencijskih programa ciljanih na ovu skupinu učenika.

Ograničenja istraživanja

Mogući je nedostatak ovog istraživanja mali uzorak (219) ispitanika. Nakon poslanog službenog poziva i zamolbe za sudjelovanje u istraživanju, nisu sve škole pozitivno odgovorile. Jedan dio roditelja u školama koje su se uključile u istraživanje nije dao suglasnost za sudjelovanje vlastitog djeteta u ovom istraživanju.

U ovom istraživanju nije uzeta u obzir percepcija učitelja, roditelja, braće i sestara i vršnjaka/prijatelja o iskustvima vršnjačkog nasilja. Bilo bi korisno vidjeti razlikuju li se percepcije učitelja, roditelja, braće i sestara te prijatelja od percepcije ispitanika.

5. ZAKLJUČAK

Potrebno je i dalje nastaviti istraživati ovo područje kako bismo mogli sustavno djelovati na smanjenje i na kraju zaustavljanje vršnjačkog nasilja. Detaljnije istraživanje bi pomoglo u kreiranju programa prevencije i intervencije namijenjene učenicima s intelektualnim teškoćama te bi dalo smjernice za učitelje, nastavnike, stručne suradnike, ravnatelje i druge zaposlenike.

Potrebno je istražiti utjecaje preventivnih programa koje se provode s učenicima s IT te treba li ih i kako prilagoditi ovoj skupini učenika. Stvaranjem sigurnih školskih okružja i pozitivne školske klime u kojima nema nasilničkih ponašanja razvijamo kulturu nenasilnog rješavanja sukoba. Usvajanjem pozitivnih obrazaca i modela ponašanja u školi stječu se navike koje se mogu primijeniti i u svim drugim životnim situacijama.

Osim individualnog rada s vršiteljima nasilja i onima u riziku, potrebno je raditi i sa žrtvama (Rose i sur. 2010.). U svrhu prevencije potrebno je integrirati u kurikulume i individualizirane edukacijske programe (IEP) trening socijalnih vještina te savjetovanje o mentalnom zdravlju. Adaptivne vještine, i socijalne vještine i kompetencije su područja u kojima djeca i osobe s intelektualnim teškoćama imaju teškoća. Upravo zato, potrebno je posebnu pažnju posvetiti usvajanju tih vještina kako bi se mogli osnažiti te razviti samopouzdanje i sposobnost samozastupanja.

Preventivni programi koji su osnovani na odgovoru cijele škole uključuju kontinuirano djelovanje svih odgojno-obrazovnih radnika te osnažuju sve učenike u nenasilnom rješavanju sukoba i osuđivanju svih vrsta i oblika nasilja.

Posebice je važna uloga učitelja koji s učenicima s LIT provode velik dio vremena. Oni trebaju zauzeti proaktivnu ulogu u razredu u smanjivanju nasilničkog ponašanja i viktimizacije (Rose i sur. 2010.).

S obzirom na to da je u posljednje vrijeme vrlo rašireno nasilje putem Interneta, roditelji bi trebali biti educirani o toj pojavnosti te imati veću kontrolu nad sadržajima koji su dostupni djeci. Učenike s intelektualnim teškoćama trebalo bi podučiti kako sigurno koristiti Internet i kako se suočiti s nasijem putem ovog medija.

Potrebno je podizati javnu svijest o vršnjačkom nasilju i posljedicama vršnjačkog nasilja različitim oblicima javnih kampanja (Sesar, 2011.).

Iako je teško za očekivati da će vršnjačko nasilje u potpunosti nestati iz škola i svih životnih situacija, potrebno je sustavno kontinuirano djelovati na njegovo suzbijanje. Učenici s teškoćama u razvoju, pa tako i učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća, posebno su ranjiva skupina učenika te im treba pružiti dodatnu ciljanu podršku i osigurati uvjete za sigurno učenje, razvoj i život.

U osnaživanju učenika s teškoćama značajnu ulogu imaju svi odgojno-obrazovni djelatnici koji rade s učenicima. Kako bi tu ulogu što bolje realizirali, važno je da imaju podršku i pomoć edukacijskog rehabilitatora.

6. Literatura

1. Adibsereshki, N., Shaydaei, M. i Movallali, G. (2016.) The effectiveness of emotional intelligence training on the adaptive behaviors of students with intellectual disability. *International Journal of Developmental Disabilities*. 62(4), 245-252.
2. American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD) (2019.) Definition of Intellectual Disability. Na mrežnoj stranici AAIDD : <https://aaidd.org/intellectual-disability/definition>
3. Beauchaine, T.P., Webster-Stratton, C., i Reid, M.J. (2005.). Mediators, moderators and predictors of children treated for early-onset conduct problems: A latent
4. Begara I.O., Gómez, L. i Alcedo Rodríguez, M.A.. (2019). Do young people with Asperger syndrome or intellectual disability use social media and are they cyberbullied or cyberbullies in the same way as their peers?. *Psicothema*. 31(1), 30-37.
5. Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1992.). The development of direct and indirect aggressive strategies in males and females. *Of Mice and Women: Aspects of Female Agression* (51–64).
6. Bourke, S. i Burgman, I. (2010.) Coping with bullying in Australian schools: how children with disabilities experience support from friends, parents and teachers, *Disability & Society*, 25(3), 359-371.
7. Brennan, C., Linehan, C., O'Doherty, S., O'Malley, E., O'Rathaile, C., Roberts, W., Shannon, F., Weldon, F., Wolfe, M. (2012.) The Anti-Bullying Research Project. National Institute For Intellectual Disability. Preuzeto 3.3.2019. s mrežne stranice: <http://nda.ie/File-upload/The-Anti-Bullying-Research-Project-Report1.pdf>
8. Buljan – Flander, G. (2008.) Nasilje preko Interneta-Cyberbullying. Preuzeto 19.3.2019. iz Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba: <https://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-preko-interneta/>
9. Buljan – Flander, G. i Šostar, Z., (2010.) Nasilje među djecom. Preuzeto 16.3.2019. s Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba: <https://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-medu-djecom-2/>
10. Buljan – Flander, G. i Ćosić, I. (2004.) Nasilje među djecom. *Psihološka medicina*. *Medix*. 10(52), 90-92. Preuzeto 15.2.2019. s mrežne stranice: <https://hrcak.srce.hr/20260>
11. Chatzitheochari, S., Parsons, S. i Platt, L. (2014.). Bullying experiences among disabled children and young people in England: Evidence from two longitudinal

- studies. Department of Quantitative Social Science. Institute of Education, University of London.
12. Christensen, L.L., Fraynt, R.J., Neece, C.L., i Baker, B.L. (2012.) Bullying Adolescents With Intellectual Disability. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*. 5(1), 49-65,
 13. Cohn, A., i Canter, A. (2003.) Bullying: What schools and parents can do. National Association of School Psychologist Fact Sheet. Preuzeto 20.3.2019. s mrežne stranice NASP: http://www.naspcenter.org/factsheets/bullying_fs.html
 14. Coloroso, B. (2004.) Nasilnik, žrtva i promatrač. Zagreb: BIOS
 15. Connell, A.M., i Dishion, T.J. (2009.) The contribution of peers to monthly variation in adolescent depressed mood: A short-term longitudinal study with time-varying predictors. *Dev Psychopathol.* 18(1), 139-154.
 16. Cummings, J.G., Pepler, D.J., Mishna, F. i Craig, W.M., (2014.) Bullying and Victimization among Students with Exceptionalities. 16(2/3), 193-222. Preuzeto 29.4.2019. s mrežne stranice: https://www.researchgate.net/profile/Debra_Pepler/publication/234661063_Bullying_and_Victimization_among_Students_with_Exceptionalities/links/54230b1e0cf26120b7a6b98b.pdf
 17. Emmerson, E. (2010.) Self-reported exposure to disability is associated with poorer self-reported health and well-being among adults with intellectual disabilities in England: A cross-sectional survey. 124(12), 682-689.
 18. Falamić, M. (2008). Vrtić kao poligon za učenje socijalnih vještina. *Dijete, vrtić, obitelj*, 14 (54), 12-16. Preuzeto 20.3.2019. s mrežne stranice: <https://hrcak.srce.hr/168048>
 19. Fekkes, M., Pijpers, F.I.M. i Verloove – Vanhorick, S.P. (2005.) Bullying: who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research*. 20(1), 81-91.
 20. Glumbić, N. i Žunić-Pavlović, V. (2010.). Bullying behavior in children with intellectual disability. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2784-2788. growth curve analysis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(3), 371-388.
 21. Guralnick, M.J., (1989.) Social competence as a future direction for early intervention programmes. *Journal of Mental Deficiency Research* 33, 275-281.

22. Hoover, J., Stenhjem, P. (2003) Bullying and Teasing of Youth With Disabilities: Creating Positive School Environments for Effective Inclusion. Issue Brief (NCSET). 2(3), 1-6.
23. Horner-Johnson, W. i Drum, C.E. (2006.) Prevalence of Maltreatment of People With Intellectual Disabilities: A Review of Recently Published Research. Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Review. 12(1), 57-69
24. Jenkins, L.N., Mulvey, N. i Floress, M.T. (2017.) Social and Language Skills as Predictors of Bullying Roles in Early Childhood: A Narrative Summary of the Literature. Education and Treatment of Children. 40(3), 401-417.
25. Karni Vizer, N. (2015.) Violence among Students with and without Special Needs in Regular Education. Open Journal of Social Sciences. 3(9), 77-82
26. Karra, A. (2013.) Social Skills of Children with Intellectual Disability attending home based program and Children attending regular special schools- A Comparative Study. International Journal of Humanities and Social Science Intervention 2(8), 59-63.
27. Lalić, D. (1999.), Neki socijalni aspekti nasilničkog ponašanja među mladima. U Vrgoč, H. (ur.) Agresivnost (nasilje) u školi. Zagreb, Hrvatski pedagoško-književni zbor. 43.-53.
28. Lane, R.D. (2006.) Theory of emotional awareness and brain processing of emotion. International Congress Series 1287, 116 – 121.
29. Lereya, S.T., Copeland, W.E., Costello, E.J., Wolke, D. (2015.) Adult mental health consequences of peer bullying and maltreatment in childhood: two cohorts in two countries. Lancet Psychiatry. 2(6), 524-531.
30. Li, Q. (2006.) Cyberbullying in Schools. A Research of Gender Differences. School Psychology International. 27(2), 157-170.
31. Lung, F.W., Shu, B.C., Chiang, T.L., Lin, S.J. (2019.) Prevalence of bullying and perceived happiness in adolescents with learning disability, intellectual disability, ADHD, and autism spectrum disorder: In the Taiwan Birth Cohort Pilot Study. Medicine. 98(6), 1-5.
32. Martlew, M. i Hodson, J. (1991.) Children with Mild Learning Difficulties in an Integrated and in a Special School: Comparisons of Behaviour, Teasing and Teachers' Attitudes. British Journal of Educational Psychology 61(3), 355-372.
33. Matheson, C., Olsen, R.J. i Weisner, T. (2007.) A Good Friend is Hard to Find: Friendship Among Adolescents With Disabilities. 112(5), 319-329.

34. Milašin, A., Vranić, T. i Buljubašić Kuzmanović, V. (2009.) Ispitivanje učestalosti verbalne agresije kod djece i mladeži. *Život i škola*. 55(22),116-141.
35. Nansel T.R., Overpeck M., Pilla R.S., Ruan W.J., Simons-Morton B., Scheidt P. (2001.) Bullying Behaviors Among US Youth: Prevalence and Association With Psychosocial Adjustment. *JAMA*. 285(16), 2094–2100.
36. Olweus, D. (1998.) *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga.
37. Pirnat Dragičević, H. (2019.) Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu. Preuzeto 24.5.2019. s mrežne stranice: <http://dijete.hr/izvjesca/izvjesca-o-radu-pravobranitelja-za-djecu/>
38. Pravilnik o kriterijima za izricanje pedagoških mjera. Zagreb. Narodne Novine 94/2015, 3/2017.
39. Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju. Narodne Novine, 24/2015.
40. Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (2004.) Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
41. Raskauskas, J., Modell, S. (2011.) Modifying Anti-Bullying Programs to Include Students with Disabilities. *Teaching Exceptional Children*. 44 (1), 60-67
42. Reiter, S., Bryen, D.N. i Shachar, I. (2007.) Adolescents with intellectual disabilities as victims of abuse. *Journal of Intellectual Disabilities*. 2 (4), 371-387.
43. Reiter, S. i Lapidot-Lefler, N., (2007.) Bullying Among Special Education Students With Intellectual Disabilities: Differences in Social Adjustment and Social Skills. *Intellectual and Developmental Disabilities*. 45(3), 174-181.
44. Rigby, K. (2006.) *Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti?* Zagreb: Mosta.
45. Rose, C.A., Espelage, D.L., i Monda-Amaya, L.E. (2009.) Bullying and victimization rates among students in general and special education: A comparative study. *Educational Psychology*. 29(7), 761-776.
46. Rose, C.A., Forber-Pratt, A.J., Espelage, D.L. i Aragon, S.R. (2013.) The Influence of Psychosocial Factors on Bullying Involvement of Students With Disabilities. *Theory Into Practice*, 52(4), 272-279.
47. Rose, C.A., Monda-Amaya, L.E., Espelage, D.L., (2011.) Bullying Perpetration and Victimization in Special Education: A Review of the Literature. *Remedial and Special Education*. 32(2), 114-130.

48. Rose,C.A., Stormont,M., Wang,Z., Simpson, C.G., Preast, J.L. i Green,A.L. (2015) Bullying and Students With Disabilities: Examination of Disability Status and Educational Placement. *School Psychology*. 44(4), 425-444.
49. Rose,C.A., Swearer,S.M., Espelage,D.L., (2012.) Bullying and Students with Disabilities: The Untold Narrative. *Focus on Exceptional Children*. 45(2), 1-11.
50. Sekušak – Galešev, S., (2011.) Razvoj osoba s intelektualnim teškoćama. Sinopsis. Interni materijal. Zagreb: Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet.
51. Sesar,K. (2011.) Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*. 18(3), 497-526.
52. Sheard, C., Clegg, J., Standen, P., i Cromby, J. (2001). Bullying and people with severe learning disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*. 45(5), 407-415.
53. Slonje, R., Smith, P.K., Frisen,A. (2013.) The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computers in Human Behaviour*. 29 (1), 26-32.
54. Smith, P.K., Mahdavi, J., Carvalho,M., Fisher,S., Russell, S., i Tippett,N. (2008) Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 49(4), 376-385.
55. Thompson, D., Whitney, I., i Smith, P.K., (1994.) Bullying of children with special needs in mainstream schools. *Support for Learning*. 9 (3), 103-106.
56. Tipton,L.A., (2011.) Friendship Quality in Adolescents With and Without an Intellectual Disability. *University of California Riverside* 26(6), 522-532.
57. Van Edwards,V. 2018. The Science of Bullying. Preuzeto 2.3.2019. s Science of People: <https://www.scienceofpeople.com/the-science-of-bullying/>
58. Velki, T. (2012.). Uloga nekih obiteljskih čimbenika u pojavi nasilja među djecom. *Psihologijske teme*, 21 (1), 29-60. Preuzeto 21.3.2019. s mrežne stranice: <https://hrcak.srce.hr/81817>
59. Wei, H.-S., Chang, H.-H. i Chen, J.-K. (2015.) Bullying and Victimization among Taiwanese Students in Special Schools. *International Journal of Disability* 63(2), 246-259.
60. Vuk, I. (2018.) Iskustvo vršnjačkog nasilja kod učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća. [Diplomski rad] Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu. Zagreb
61. Willard, N. (2007.). *Educators Guide to Cyberbullying and Cyberthreats*. Center for Safe and Responsible Use of the Internet. <https://education.ohio.gov/getattachment/Topics/Other-Resources/School-Safety/Safe->

[and-Supportive-Learning/Anti-Harassment-Intimidation-and-Bullying-Resource/Educator-s-Guide-Cyber-Safety.pdf.aspx](#)

62. Zloković, J. (2004.). Nasilje među vršnjacima — problem obitelji, škole i društva. Pedagogijska istraživanja, 1 (2), 207-219. Preuzeto 12.4.2019. s mrežne stranice: <https://hrcak.srce.hr/139356>
63. Zrilić, S. (2006.) Sudionici u krugu školskog nasilja-nasilnik, žrtva i promatrač. Magistra Iadertina. 1(1), 49-57. Preuzeto 10.4.2019. s mrežne stranice: <https://hrcak.srce.hr/14012>

7. Prilog 1.

Upitnik UŠN-2014 Buljan Flander G. i Karlović A., Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba
(adaptiran za potrebe mladih s IT, Žic Ralić, Cvitković, Sekušak-Galešev, 2018)

Šifra _____

Upitnik se primjenjuje uz odobrenje autora koji su izradili izvornu verziju: Buljan Flander G. i Karlović A., Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba

UŠN-2014

(adaptiran za potrebe mladih s IT, Žic Ralić, Cvitković, Sekušak-Galešev, 2018)

Današnji datum: _____

Ovim upitnikom želimo saznati više o ponašanju djece u tvojoj školi i tome što ti se događa. Najprije te molimo da nam odgovoriš na nekoliko pitanja o sebi.

Škola: _____

Razred: _____

Spol (zaokruži): M Ž

Koliko imaš godina?: _____

Mjesto/grad u kojem živiš (upiši na crtu): _____

Tvoj uspjeh na kraju prošle školske godine (upiši na crtu): _____

Koliko braće i sestara imaš? (upiši na crtu): _____

S kim živiš? (zaokruži odgovor koji se odnosi na tebe):

- a) s oba roditelja
- b) s ocem
- c) s majkom
- d) s nekim drugim (na crtu upiši s kim): _____

Molimo te da dobro pročitaš pitanja, i označiš (oznakom X) one odgovore koji najbolje opisuju ono što se tebi događa tj. što si ti doživio/doživjela.

1. **Kako se najčešće osjećaš u školi?** (stavi znak X pored odgovora koji te najbolje opisuje)

a)

Dobro	
Loše	
Ni dobro ni loše	
Ne znam	

b)

Prihvaćeno	
Odbačeno	
Ni jedno ni drugo	
Ne znam	

2. **Koliko često su se tebi ovakve stvari dogodile u školi?** (u svakom redu označi znakom X koliko često ti se događaju navedene stvari):

	Nikad	Jednom u zadnjih par mjeseci	Dva-tri puta mjesečno	Jednom tjedno	Više puta tjedno
1. Vrijeđali te na ružan način					
2. Govorili ti ružne riječi					
3. Prijetili ti da će ti nešto ružno napraviti					

2.A. Ako ti se tako nešto događalo u školi, označi za svako ponašanje jesu li to napravili dječaci, djevojčice ili netko drugi (stavi znak X u svakom redu, za svako ponašanje):

	Dječaci	Djevojčice	Netko drugi	Nitko
1. Vrijeđali te na ružan način				
2. Govorili ti ružne riječi				

3. Prijetili ti da će ti nešto ružno napraviti				
--	--	--	--	--

2.B. Molimo te da označiš (znakom **X**) u koji razred ide učenik ili učenica koji ti je tako nešto napravio/napravila:

U moj razred	Isto godišće, ali u drugi razred	U niži razred	U viši razred	Ne znam koji razred	Ne događa mi se

2.C. Kad ti se događa da te vrijeđaju, govore ružne riječi ili prijete, **što ti napraviš?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Ništa ne napravim	
Kažem da prestane	
Pobjegnem	
Udarim ga/nju	
Potučem se	
Ne idem u školu	
Kažem nekom odraslom	
Kažem prijatelju/prijateljici	
Ne zastrašuju me	
Nešto drugo (opiši što)	

2.D. Ako ti se događa da te vrijeđaju, govore ružne riječi ili prijete, **tko ti je pokušao pomoći?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

2.E. Ako si razgovarao / razgovarala s nekim o tome da te vrijeđaju, govore ružne riječi ili prijete, **tko je to bio?**

(Stavi znak **X** pored točnog odgovora. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

2.F. Ako ti se događa da te vrijeđaju, govore ružne riječi ili prijete, **što je bilo nakon što si nekome rekao?**

(Stavi znak **X** pored točnog odgovora.)

Više se ništa nije događalo	
Manje se događalo	
Bilo je još gore	
Ništa se nije promijenilo	
Nikome nisam rekao	
Ne događaju mi se takve stvari	

3. **Koliko često su se tebi ove stvari dogodile u školi?** (u svakom redu označi znakom **X** koliko često ti se događaju navedene stvari):

	Nikad	Jednom u zadnjih par mjeseci	Dva-tri puta mjesečno	Jednom tjedno	Više puta tjedno
4. Netko te udario ili gurnuo					
5. Netko te jako istukao					
6. Netko te ozlijedio					

3.A. Ako ti se tako nešto događalo u školi, označi za svako ponašanje jesu li to napravili dječaci, djevojčice ili netko drugi (*stavi znak X u svakom redu, za svako ponašanje*):

	Dječaci	Djevojčice	Netko drugi	Nitko
4. Netko te udario ili gurnuo				
5. Netko te jako istukao				
6. Netko te ozlijedio				

3.B. Molimo te da označiš (znakom X) u koji razred ide učenik ili učenica koji ti je tako nešto napravio/napravila:

U moj razred	Isto godišće, ali u drugi razred	U niži razred	U viši razred	Ne znam koji razred	Ne događa mi se

3.C. Kad ti se događa da te netko jako istuče, udari ili ozlijedi, **što ti napraviš?**

(*Stavi znak X pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora*)

Ništa ne napravim	
Kažem da prestane	
Pobjegnem	
Udarim ga/nju	
Potučem se	
Ne idem u školu	
Kažem nekom odraslom	
Kažem prijatelju/prijateljici	
Ne zastrašuju me	
Nešto drugo (opiši što)	

3.D. Ako ti se događa da te netko jako istuče, udari ili ozlijedi, **tko ti je pokušao pomoći?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

3.E. Ako si **razgovarao / razgovarala s nekim o tome** da te netko jako istukao, udario ili ozlijedio, tko je to bio?

(Stavi znak **X** pored točnog odgovora. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

3.F. Ako ti se događa da te netko jako istuče, udari ili ozlijedi, **što je bilo nakon što si nekome rekao?**

(Stavi znak **X** pored točnog odgovora.)

Više se ništa nije događalo	
Manje se događalo	
Bilo je još gore	
Ništa se nije promijenilo	
Nikome nisam rekao	
Ne događaju mi se takve stvari	

4. Koliko često su se tebi ovakve stvari dogodile u školi?

(u svakom redu označi znakom X koliko često ti se događaju navedene stvari):

	Nikad	Jednom u zadnjih par mjeseci	Dva-tri puta mjesečno	Jednom tjedno	Više puta tjedno
7. Nisu se htjeli s tobom družiti u školi					
8. Nisu obraćali pažnju na tebe u školi					
9. Netko je govorio drugima ružno o tebi					
10. Netko je na internetu (Facebook, Ask.fm, Twiter i slično) objavio nešto ružno o tebi					

4.A. Ako ti se tako nešto događalo u školi, označi za svako ponašanje jesu li to napravili dječaci, djevojčice ili netko drugi?

(stavi znak X u svakom redu, za svako ponašanje):

	Dječaci	Djevojčice	Netko drugi	Nitko
7. Nisu se htjeli s tobom družiti u školi				
8. Nisu obraćali pažnju na tebe u školi				
9. Netko je govorio drugima ružno o tebi				
10. Netko je na internetu (Facebook, Ask.fm, Twiter i slično) objavio nešto ružno o tebi				

4.B. Molimo te da označiš (znakom X) u koji razred ide učenik ili učenica koji ti je tako nešto napravio/napravila:

U moj razred	Isto godišće, ali u drugi razred	U niži razred	U viši razred	Ne znam koji razred	Ne događa mi se

4.C. Kad ti se događaju takve stvari, **što ti napraviš?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Ništa ne napravim	
Kažem da prestane	
Pobjegnem	
Udarim ga/nju	
Potučem se	
Ne idem u školu	
Kažem nekom odraslom	
Kažem prijatelju/prijateljici	
Ne zastrašuju me	
Nešto drugo (opiši što)	

4.D. Ako su ti se takve stvari događale, **tko ti je pokušao pomoći?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

4.E. Ako si **razgovarao / razgovarala s nekim o tome** što se odgađa, tko je to bio?

(Stavi znak **X** pored točnog odgovora. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

4.F. Ako su ti se takve stvari događale, **što je bilo nakon što si nekome rekao?**

(Stavi znak **X** pored točnog odgovora.)

Više se ništa nije događalo	
Manje se događalo	
Bilo je još gore	
Ništa se nije promijenilo	
Nikome nisam rekao	
Ne događaju mi se takve stvari	

5. Koliko često su se tebi ovakve stvari dogodile u školi?

(u svakom redu označi znakom X koliko često ti se događaju navedene stvari):

	Nikad	Jednom u zadnjih par mjeseci	Dva-tri puta mjesečno	Jednom tjedno	Više puta tjedno
11. Netko je namjerno izgubio ili uništio tvoje stvari					
12. Netko je tražio tvoj novac na silu					

5.A. Ako ti se tako nešto događalo u školi, označi za svako ponašanje jesu li to napravili **dječaci, djevojčice ili netko drugi** (stavi znak X u svakom redu, za svako ponašanje):

	Dječaci	Djevojčice	Netko drugi	Nitko
11. Netko je namjerno izgubio ili uništio tvoje stvari				
12. Netko je tražio tvoj novac na silu				

5.B. Molimo te da označiš (znakom **X**) u koji razred ide učenik ili učenica koji ti je tako nešto napravio/napravila:

U moj razred	Isto godišće, ali u drugi razred	U niži razred	U viši razred	Ne znam koji razred	Ne događa mi se

5.C. Kad ti se događaju takve stvari, **što ti napraviš?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Ništa ne napravim	
Kažem da prestane	
Pobjegnem	
Udarim ga/nju	
Potučem se	
Ne idem u školu	
Kažem nekom odraslom	
Kažem prijatelju/prijateljici	
Ne zastrašuju me	
Nešto drugo (opiši što)	

5.D. Ako su ti se takve stvari događale, **tko ti je pokušao pomoći?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

5.E. Ako si razgovarao / razgovarala s nekim o tome što se događa, tko je to bio? (Stavi znak **X** pored točnog odgovora. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

5.F. Ako su ti se takve stvari događale, što je bilo nakon što si nekome rekao? (Stavi znak **X** pored točnog odgovora.)

Više se ništa nije događalo	
Manje se događalo	
Bilo je još gore	
Ništa se nije promijenilo	
Nikome nisam rekao	
Ne događaju mi se takve stvari	

6. Koliko često su se tebi ovakve stvari dogodile u školi?

	Nikad	Jednom u zadnjih par mjeseci	Dva-tri puta mjesečno	Jednom tjedno	Više puta tjedno
13. Dodirivali te po tijelu na neugodan način					

6.A Ako ti se tako nešto događalo u školi, označi jesu li to napravili **dječaci, djevojčice ili netko drugi** (stavi znak **X** u svakom redu, za svako ponašanje):

	Dječaci	Djevojčice	Netko drugi	Nitko
13. Dodirivali te po tijelu na neugodan način				

6.B. Molimo te da označiš (znakom **X**) u koji razred ide učenik ili učenica koji ti je tako nešto napravio/napravila:

U moj razred	Isto godišće, ali u drugi razred	U niži razred	U viši razred	Ne znam koji razred	Ne događa mi se

6.C. Kad ti se događaju takve stvari, **što ti napraviš?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Ništa ne napravim	
Kažem da prestane	
Pobjegnem	
Udarim ga/nju	
Potučem se	
Ne idem u školu	
Kažem nekom odraslom	
Kažem prijatelju/prijateljici	
Ne zastrašuju me	
Nešto drugo (opiši što)	

6.D. Ako su ti se takve stvari događale, **tko ti je pokušao pomoći?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

6.E. Ako si razgovarao / razgovarala s nekim o tome što se događa, tko je to bio? (Stavi znak **X** pored točnog odgovora. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

6.F. Ako su ti se takve stvari događale, što je bilo nakon što si nekome rekao? (Stavi znak **X** pored točnog odgovora.)

Više se ništa nije događalo	
Manje se događalo	
Bilo je još gore	
Ništa se nije promijenilo	
Nikome nisam rekao	
Ne događaju mi se takve stvari	

7. Gdje ti se dešavaju najneugodnije od svih ovih stvari? (stavi znak **X** pored mjesta gdje ti se to najčešće događa. Možeš označiti više odgovora)

U učionici	
Na igralištu	
U blagovaoni	
Na putu do/iz škole	
U WC-u	
Na školskom hodniku	
U dvorani za tjelesni	
Kod kuće	

8. Koliko često **ti napraviš** neke od ovih stvari u školi (*u svakom redu, označi znakom X koliko često to napraviš*):

	Nikad	Jednom u zadnjih par mjeseci	Dva-tri puta mjesečno	Jednom tjedno	Više puta tjedno
1. Vrijeđaš drugu djecu na ružan način					
2. Govoriš ružne riječi					
3. Prijetiš drugima					
4. Udariš ili gurneš nekog					
5. Nekog jako istučeš					
6. Nekog ozlijediš					
7. Ne dozvoljavaš nekome da se druži s tobom i tvojim prijateljima					
8. Namjerno ne obraćaš pažnju na nekoga tko se prema tebi O.K. ponaša					
9. Govoriš ružno o nekome					
10. Na internetu (Facebook, Ask.fm, Twiter i sl) si objavio nešto ružno o nekome					
11. Izgubiš ili uništiš tuđe stvari					
12. Tražiš tuđi novac na silu					
13. Dodiruješ nekog po tijelu na neugodan način					